

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra Politologie

Analýza proměnlivých politik Partido Revolucionario Institucional

Vliv neformálních institucí na tranzici k demokracii

Bakalářská práce

Vedoucí: Mgr. et Mgr. Springerová Pavlína Ph.D.

Matyáš Strnad
P – BPOL Politologie
3. ročník

V Hradci Králové, 2015

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor:	Matyáš Strnad
Studijní program:	B6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie
Název a podnázev závěrečné práce:	Analýza proměnlivých politik Partido Revolucionario Institucional Vliv neformálních institucí na tranzici k demokracii
Název a podnázev závěrečné práce AJ:	Analysis of the variable politics of the PRI Influence of informal institutions on the transition to democracy

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato práce se věnuje analýze několika vybraných mechanismů působících na vnitřní i vnější strukturu mexické politické strany PRI i s ohledem na její ideologickou pozici. Významné jsou jak zřejmé mezníky: vznik strany, transformace, volební krize a další, tak i nenápadné ovšem zásadní vlivy neformálních institucí na skutečnou politiku PRI. Důraz je tedy kladen především na vývoj demokratizace v Mexiku v kritických okamžicích konce milénia.

Cílem práce je nalézt a určit povahu vztahu neformálních institucí a procesu tranzice. Demokratizace se i přes své široké konotace dostala v poslední čtvrtině dvacátého století mezi politologickými tématy opět na výsluní. Protože různé institucionální jedno-sektorové studie převážily nad těmi konkrétnějšími a kontextovějšími je v této práci navrženo podrobnější vnímání této problematiky i s důrazem na dosud upozadované proměnné. Příklad je pak ilustrován na proměně politického systému v Mexiku.

Literatura

DOMÍNGUEZ, Jorge I. a Anthony JONES. 2007. The construction of democracy: lessons from practice and research. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

DRULÁK, Petr. 2008. Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích. Vyd. 1. Praha: Portál.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. 1994. O přechodech k demokracii. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství.

EISENSTADT, Todd A. 2007. Courting democracy in Mexico: party strategies and electoral institutions. 1st pbk. ed. Cambridge: Cambridge University Press.

FOSTER, Lynn V. 2009. A brief history of Mexico. 4th ed. New York: Facts on File.

GRUGEL, Jean. 2002. Democratization: a critical introduction. New York, N.Y.: Palgrave.

HELMKE, Gretchen a Steven LEVITSKY. 2006. Informal institutions and democracy: lessons from Latin America. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

MĚŠŤÁNKOVÁ, Petra. 2009. Přejít k demokracii v Mexiku. 1. vyd. V Olomouci: Iuridicum Olomoucense.

O'DONNELL, Guillermo A. a Philippe C. SCHMITTER. 1986. Transitions from authoritarian rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

SCHMITTER, Philippe C. a Terry Linn KARL. 1991. "What Democracy Is...and Is Not." Journal of Democracy. Vol. 2, No. 3.

Garantující pracoviště: Katedra politologie, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Springerová Pavlína Ph.D.

Konzultant:

Oponent:

Datum zadání závěrečné práce: 27. dubna 2014

Datum odevzdání závěrečné práce: 29. dubna 2015

Poděkování

Srdečně děkuji své vedoucí bakalářské práce Mgr. et Mgr. Pavlíně Springerové Ph.D. za podnětné rady, konstruktivní připomínky, vřelé konzultace, nesmírnou trpělivost, ochotu a pomoc při zpracovávání této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením Mgr. et Mgr. Pavlíny Springerové Ph.D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27. dubna 2015

Podpis:

Anotace

Strnad, Matyáš. 2015. *Analýza proměnlivých politik Partido Revolucionario Institucional. Vliv neformálních institucí na tranzici k demokracii*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové. Bakalářská práce.

Tato práce se věnuje analýze několika vybraných mechanismů působících na vnitřní i vnější strukturu mexické politické strany PRI i s ohledem na její ideologickou pozici. Významné jsou jak zřejmé mezníky: vznik strany, transformace, volební krize a další, tak i nenápadné ovšem zásadní vlivy neformálních institucí na skutečnou politiku PRI. Důraz je tedy kladen především na vývoj demokratizace v Mexiku v kritických okamžicích konce milénia.

Cílem práce je nalézt a určit povahu vztahu neformálních institucí a procesu tranzice. Demokratizace se i přes své široké konotace dostala v poslední čtvrtině dvacátého století mezi politologickými tématy opět na výsluní. Protože různé institucionální jedno-sektorové studie převážily nad těmi konkrétnějšími a kontextovějšími je v této práci navrženo podrobnější vnímání této problematiky i s důrazem na dosud upozadované proměnné. Případ je pak ilustrován na proměně politického systému v Mexiku.

Klíčová slova: PRI, tranzice, neformální instituce, *dedazo*, *concertaciones*, demokratizace, Mexiko.

Annotation

Strnad, Matyáš. 2015. *Analysis of the variable politics of the PRI. Influence of informal institutions on the transition to democracy*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové. Bachelor Degree Thesis.

This work is focused on the analysis of several chosen mechanisms influencing the internal as well as external structure of the Mexican political party PRI with regard to its ideological position. Significant milestones regard the obvious: the emergence of party, its transformation, electoral crisis and others, and also the subtle but essential ones, such as the influence of informal institutions on actual policy of the PRI. Emphasis is placed primarily on the development of democratization in Mexico in critical moments at the end of the millennium.

The aim is to find and ordain the nature of the relationship of informal institutions and the process of transition. Democratization in the last quarter of the twentieth century, despite its wide connotation regained its spotlight position between political topics. Because various institutional one-sectoral studies outweighed those specific and contextual ones, in this work there is suggested more in-depth approach with an emphasis on so far marginalized variables. The case is illustrated by the change in the political system in Mexico.

Keywords: PRI, transition, informal institution, *dedazo*, *concertaciones*, democratization, Mexico.

OBSAH

Zkratky	9
Úvod k práci	10
1. VĚDECKÝ RÁMEC PRÁCE	18
1.1. Teorie demokratizace	19
1.1.1. Modernizační přístup	19
1.1.2. Historicko-sociologický přístup	20
1.1.3. Teorie tranzice	21
1.1.4. Alternativní přístup	26
1.2. Disciplinovaná interpretativní případová studie	27
2. NEFORMÁLNÍ INSTITUCE	30
2.1. Dedazo	31
2.2. Concertaciones	33
3. HISTORICKÝ KONTEXT	36
3.1. PRI od vzniku po začátek 90. let	39
3.2. Demokratizace konce dvacátého století	44
3.2.1. Sedmnácté národní shromáždění PRI 1996	46
3.2.2. Prezidentské volby 2000	48
4. TRANZICE V MEXIKU A ROLE NEFORMÁLNÍCH INSTITUCÍ	51
Závěr	58
Prameny a literatura	65

ZKRATKY

CD = Corriente democrática (Demokratický proud)

CPI = Corruption Perceptions Index (Index percepce korupce)

EZLN = Ejército Zapatista de Liberación Nacional (Zapatovo vojsko národního osvobození)

IFE = Instituto Federal Electoral (Federální volební institut)

INEGI = Instituto Nacional de Estadística y Geografía (Národní statistický a geografický institut)

ISI = Import Substitution Industrialization (import nahrazen industrializací)

NAFTA = North American Free Trade Agreement (Severoamerická dohoda o volném obchodu)

PAN = Partido Acción Nacional (Strana národní akce)

PNR = Partido Nacional Revolucionario (Národní revoluční strana)

PRD = Partido de la Revolución Democrática (Strana demokratické revoluce)

PRI = Partido Revolucionario Institucional (Institucionální revoluční strana)

PRM = Partido de la Revolución Mexicana (Strana Mexické revoluce)

ÚVOD K PRÁCI

Mexiko je pro politology velice zajímavým a náročným předmětem studia, k němuž je třeba vysoké míry citlivosti a sebekázně. Zdánlivá otevřenost této země je plná podtextů a různých skrytých významů, které se dají odhalit pouze usilovným dlouhodobým snažením o pochopení dané problematiky. Tato bakalářská práce, ačkoli se její cíle mohou zdát naivně ambiciózní, je spíše odrazovým můstkem či první kapitolou zájmu o politickou realitu, který si Mexiko bezpochyby zaslouží. Jedním z nejzajímavějších fenoménů je v tomto případě Partido Revolucionario Institucional (dále jen PRI), původně revoluční strana slučující několik společensky rozrůzněných skupin do jedné platformy. Její působení na mexické politické scéně se do jisté míry vymyká veškerým doposud studovaným vzorcům. PRI více než 70 let nepřetržitě ovládala (či ovlivňovala) veškeré dění v největším středoamerickém státě. Jeden konkrétní průvodní jev proměnlivých politik PRI, neformální instituce, bude dále zkoumán v této práci. Neformální instituce vytvářené jako prostředek kumulace či přerozdělení moci měly nesmírný vliv na celé období vlády PRI. Některé z těchto prostředků se formovaly od samého vzniku strany a provázely ji do konce její vlády. Vliv neformálních institucí na tranzici autoritářského režimu jedné strany k demokracii je primárním zkoumaným vztahem v této bakalářské práci.

Proměnlivé politiky¹, v tomto smyslu tedy neformální instituce a další prostředky využívané PRI pro správu Mexika, byly jako u většiny dominantních stran jinde v Latinské Americe či ve zbytku světa zejména výsledkem zákulisních jednání a neoficiálních úmluv. Tento fakt, ačkoli výrazně zvyšuje obtížnost uchopení tématu a potenciálně snižuje validitu některých tvrzení uvedených v této bakalářské práci, samozřejmě není zpochybňován, ale naopak uvědomění si tohoto omezení je důležitým aspektem přístupu k tématu. V místech, kde spoléhání se na relevantní zdroje by výzkum zpomalilo či dokonce znemožnilo, je nutno použít vlastní normativní rámec napojený na konstruktivistické pojetí

¹Termín zde figuruje jako vyjádření anglického slova *polity*, které v českém jazyce nemá přesný ekvivalent. Neformální instituce tvořily rámec, ve kterém se odehrávala procesuální dimenze politiky, prostředkem různých přístupů k dané problematice. Důkazem pro institucionální charakter neformálních praktik (terminologické nejasnosti běžně provázejí studie, které pracují s více jazyčnými zdroji – v této práci je jim ovšem z úsporných důvodů věnována pouze minimální pozornost) je i fakt, že mexické legislativní i exekutivní orgány pro jejich ukotvení často přizpůsobovaly vlastní formální nastavení (Langston 2006: 145).

vztahu autora a vědy. Poznání člověka nelze definovat jinak než individualisticky a podle podobného klíče je přístupováno ke konkrétním výzkumům kvalitativních případových studií. Kontinuální reflexe vlastního počínání s informacemi využívanými pro ilustrování problému se tak stává klíčem k pochopení teoretického uchopení práce.

Role neformálních institucí v tranzičním procesu posledních let existence autoritářského režimu PRI otevírá několik nových témat, jejichž vysvětlení a popis vytváří další cesty k chápání politické reality v Mexiku. Podle fenomenologie existuje předpoklad, že způsob, kterým používáme jazyk, vlastní fráze, definuje jejich podstatu. Konkrétní chápání zde používaných pojmů je tedy třeba vyjasnit do té míry, aby nedocházelo (popřípadě se minimálně omezil prostor) k desinterpretaci nebo významové zmatenosti.

Jako první je záhodno vymezit si zkoumaný problém časově. Poslední léta existence autoritářského režimu PRI jsou v této práci ohraničeny rokem 1996 (konkrétně událostí Sedmnáctého Národního Shromáždění PRI v září) až červencovými generálními volbami roku 2000. I když režim PRI se v podstatě uvolňoval již od prvních volebních reforem z roku 1977, pořád si udržoval poměrně rigidní mocenský monopol. Převážně pak ve vztahu k volebnímu procesu a ve správě nejvyšších státních úřednických pozic. Sedmnácté Národní Shromáždění PRI bylo svoláno v reakci na jejich zdrcující porážku při volbě guvernérů jednotlivých států (Langston 2006: 155). Na tomto shromáždění došlo mimo jiné k důležité události omezující jednu z klíčových neformálních institucí, o čemž je pojednáno v dalších kapitolách. Prezidentské volby roku 2000 pak znamenaly minimálně zánik monopolu PRI na nejdůležitější post v mexickém hyperprezidencialistickém uspořádání. V mezidobí těchto dvou událostí je pak sledován zřejmý vliv neformálních institucí na proces přechodu k demokracii.

Nejpoužívanějším termínem v této práci je jednoznačně dvouslovní „neformální instituce.“ Definice tohoto pojmu je poměrně komplexní záležitostí. Neformální instituce totiž podle Helmkeové a Levitského pojímají několik významově nesourodých aspektů společnosti od obsazování úřednických pozic přes volební systémy až k legislativním a soudním normám a zákonům. Takový rozsah značně snižuje analytickou přínosnost, ale tato problémovost se dá

redukovat vyhraněním pojmu neformální instituce vůči formálním institucím a odloučením od neformálních praktik, které nemají povahu instituce. Formální i neformální instituce lze charakterizovat jako „*soubor pravidel, která utvářejí sociální interakce pomocí manipulace s chováním účastníků*“ (Helmkeová, Levitsky 2004:8). Nejjednodušeji je pak rozdíl mezi těmito dvěma institucemi charakterizován pomocí způsobu, jakým jsou včleněny do systému. Totiž formální instituce vznikají a jsou přijaty skrz oficiální a společensky akceptované komunikační cesty, kdežto ty neformální vznikají neoficiálně a v systému se nijak nekodifikují, jejich fungování tedy závisí na přijetí svými aktéry (Helmkeová, Levitsky 2004: 8-9). Role formálních institucí v procesu přechodu k demokracii je snadno dohledatelná a často podrobně popsána. Jejich reálný vliv na tranzici je nepopíratelný, neboť se celý proces odehrává de facto jejich prostřednictvím (mimo extrémní případy typu revoluce). Z tohoto ovšem vyplývá, že neformální instituce musely ze své povahy také ovlivňovat tranzici, jenže toto téma je dosud poměrně šedou neprobádanou oblastí. Proto se jimi tato práce zabývá. Podrobněji se neformálním institucím autor věnuje v dalších kapitolách.

Ale proč je vlastně důležité zkoumat toto téma? Jednotlivé fáze vývoje strany PRI významně působily na utváření mexického politického (i sociálně-ekonomického) života. K těmto fázím se dnes již tradičně přistupuje podle klíče volebních reforem, na jejichž průběh měly neformální instituce nerasmazatelný vliv. Neformální instituce, konkrétně například *dedazo*², se vyvíjely v závislosti na aktuálním postavení mexického prezidenta ve vztahu k ostatním důležitým postavám ve vedení PRI. Hlavním formujícím aspektem vývoje PRI byla moc, jejímuž zvětšování a následnému udržování se podřizovaly vnitřní i vnější procesy strany. Vytváření paralelních struktur dělby moci definovalo povahu strany do té míry, že v podstatě došlo k ideovému vyprázdnění, které se kontinuálně zvětšovalo již od konce třicátých let minulého století, a završeno bylo v období přechodu k demokracii. PRI fungovala na bázi jisté politické inkluze, což není až tak běžné pro autoritativní režimy známé odjinud. Mexická společnost po revoluci rozdrásaná třídními spory byla neobvykle polarizovaná. Pro vytvoření fungujícího

² *Dedazo* je termín označující neformální způsob volby kandidáta pro veřejné správní posty (prezident, guvernér, atd.), při němž dosavadní držitel mandátu udržuje imperativní právo kandidáta de facto vybrat sám. Více viz kapitola *Dedazo*, nebo podrobněji Helmkeová, Levitsky 2010.

státu byla nutná značně zvýšená míra aplikace donucovacích prostředků. Jediným nenásilným prostředkem splňujícím tyto atributy bylo právě vytvoření struktur sloužících k upevnění stability, uspokojení všech tak, aby stát mohl pokračovat v existenci. Co se tedy s těmito strukturami stalo v období přechodu k demokracii? Proč přestaly fungovat ve prospěch PRI? Jejich role je doposud vágně zmapovaná a další studium je jistě přínosem pro pochopení neobvyklých procesů mexické politické reality.

Použití teorie tranzice, či česky přechodu, je zcela logické při zohlednění vymezení tématu. Na demokratizační procesy, které provázely mexickou společnost *de facto* od první volební reformy z roku 1977³, lze pohlížet různými prizmaty, avšak jedním z nejpřínosnějších pro výsledek tohoto výzkumu je jednoznačně koncept přechodu k demokracii. I vzhledem k tomu, že jednotlivé teorie tranzičních odborníků se do velké míry překrývají, je zde použito pojetí T. L. Karlové a P. C. Schmittera, kteří charakterizují přechody podle vztahu aktérů se strategií, což tuto práci obohacuje o dimenzi strategického významu samotnými aktéry vytvořených neformálních institucí.

Pro shrnutí: jednoznačným hlavním cílem je nalézt a popsat roli neformálních institucí v procesu demokratizace Mexika. Dosavadní výzkum související s tímto tématem se věnuje „pouze“ popisu vzniku, fungování a zániku institucí sloužících k obcházení formálních (a legálních) struktur. Kvalitativní zhodnocení jejich vlivu na faktické politické procesy je novum, které může přispět k dalšímu a mnohem hlubšímu výzkumu.

V této bakalářské práci je položeno hned několik výzkumných otázek. Hlavním předmětem výzkumu je, jak již bylo řečeno, vztah neformálních institucí a tranzičního období fungování Mexika. Měly (a mají) neformální instituce vliv na demokratizaci? A pokud ano, tak jakého je charakteru? Působí tento vztah recipročně? Respektive ovlivnila demokratizace podobu a další fungování neformálních institucí? Další, ne tak významné, otázky, různou mírou související s tématem, jsou doplněny dále v textu, kvůli své neurčující povaze nepatří do prvotně zkoumané množiny.

³ Více viz kapitola *PRI od vzniku po počátek 90. let*, nebo Měšťánková 2009.

Metoda vybraná pro tuto práci vyžaduje pro nahlížení vybraného tématu neobvyklou, dosud nevyužitou teorii. Teorie tranzice není žádnou novinkou ve vztahu k Mexiku, neboť tranzice k demokracii v Latinské Americe je poměrně častým tématem vysokého počtu politických badatelů. Ovšem aplikace tohoto teoretického rámce na neformální instituce jakožto jeden z určujících aspektů právě tranzice, který do jisté míry ovlivnil i další existenci dominantní strany a hlavně vývoj mexické společnosti, je konečně aktualizací, kterou si latinskoamerický region zasluhuje.

Teorií tranzice (respektive jejích pojetí) je vícero. Průkopníky v tomto odvětví se stali Philippe C. Schmitter a Terry Lynn Karlová. Jejich práce se soustředí především na aktéry a strategie tranzice. Tedy dvěma hlavními skupinami aktérů jsou podle nich elity a masy. Dvě strategie tranzice jsou kompromis a síla. Z tohoto vyplývá, že existují celkem čtyři druhy tranzice: pakt, reforma, vnucení a revoluce. Který druh patří ke kterým aktérům a strategiím je vcelku jasné. Pakt se dá označit jako tranzice shora, neboť masy se na něm v podstatě nepodílí. Reforma je tranzice diktována (iniciována a monitorována) právě masami. K násilným druhům pak patří vnucení přechodu ze strany elit a revoluce jako nejikoničtější z tranzic. Cílenou kombinací těchto čtyř druhů pak můžeme uzpůsobovat tranziční teorii různým specifickým podmínkám (Karlová 1990: 9). Použití teorie tranzice pro zkoumání neformálních struktur mexické společnosti otevírá několik zajímavých témat, vzhledem k tomu, že tyto instituce byly výhradní záležitostí elit, přestože se týkaly také mas (ale nepřímou), formovaly jejich chování jak před, tak i v průběhu přechodu k demokracii.

Zajímavými tranzičními momenty jsou bezpochyby zmiňované volební reformy, které byly vynuceny na autoritativním režimu opozičními elitami, které se mnohdy skládaly z politiků, kteří v minulosti s režimem spolupracovali, ale měli pocit křivdy kvůli aktuálnímu rozložení moci. Tito politici jsou výsledkem nefunkčnosti či krátkodobé absence neformálních institucí, které byly vytvářeny právě proto, aby se takovým situacím předešlo. Kolaps autoritativního režimu PRI byl doprovázen zvláštním paradoxem, který již nešlo zvrátit. Neoficiální dohody mezi vedením PRI a PAN (Partido Acción Nacional, dále jen PAN) byly součástí plánu PRI udržení se u moci, nicméně efektivní využití podpory společně

s včasným vystoupením ze spolupráce zajistilo PAN dostatečný prostor k navedení země směrem k demokratizaci. Role neformálních institucí tak z optiky teorie tranzice skutečně nepatřily mezi marginální. Celý teoretický rámec je tedy kondenzován kolem tranzičních základů a konkrétním východiskem je v této práci teoretický pohled T. L. Karlové a P. C. Schmittera. Samozřejmě je brán v potaz i teoretický příspěvek týkající se demokratizace jako takové, v této práci je použito východisek Jeana Grugela. Publikace V. Dvořákové a J. Kunce, a další knihy jsou pak využity pro přesnější orientaci v tématu přechodů.

Stěžejním přístupem k předmětu zkoumání je induktivní metoda případové studie. Konkrétním rámcem pro tuto práci je disciplinovaná interpretativní případová studie. Tímto způsobem je využito existující teorie pro nazírání role neformálních institucí režimu PRI, místo soustředění se na tvoření generalizujících teorií je tedy cílem pochopení a vysvětlení příčinných mechanismů a návrh schématu pro další výzkum. Příčinným mechanismům jako poměrně složitému metodologickému pojmu se budeme věnovat v dalších kapitolách. Vybraná metoda stojí na pomezí dvou základních typů případových studií: jedinečné a instrumentální (Kořan 2008: 32). Důležitým faktem je využití teorie tranzice jako modelu pro práci s tématem, což by mělo působit inovativně vzhledem ke zkoumání souvislostí mezi neformálními institucemi a demokratizací mexické společnosti. Průběh celého výzkumu bude probíhat na bázi postupného vysvětlování potenciálních pojítek obou témat. Vysvětlení základních pojmů využívaných v práci bude vystřídáno krátkým historickým představením PRI, a hlavní část pak pomocí detailního vyprávění, analytického vysvětlení a logické argumentace plynule dochází k závěrům.

Jako odrazový můstek pro tuto práci slouží práce známých politologů a politických teoretiků, které jsou podle tematického klíče rozděleny do několika skupin. První skupinou je literatura týkající se metodologie a obecné teorie. Tou nejzásadnější metodologickou publikací je práce několika odborníků pod vedením současného prvního náměstka ministra zahraničních věcí Petra Druláka, *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Pro teoretickou rovinu jsou použity publikace *Democratization: a critical introduction*, Jean Grugel, *Transition from authoritarian rule*, Guillermo

O'Donnell a Philippe C. Schmitter, a dále *O přechodech k demokracii* od Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce, *Přechod k demokracii v Mexiku* Petry Měšťánkové, a v neposlední řadě články T. L. Karlové a P. C. Schmittera, *What Democracy Is...and Is not*, a *Dilemmas of Democratization in Latin America*, samostatné práci T. L. Karlové. Literaturu věnující se teoretické rovině celé práce doplňují i další monografie, již však v různém rozsahu a zpravidla méně než ty uvedené výše.

Druhou důležitou skupinou použité literatury jsou zejména analýzy, popisy historických souvislostí, literatura faktu a další literatura souvisejících nejen s politikou ale také ekonomikou a kulturou, která slouží k ilustraci pojetí vývoje i existence různých fenoménů v PRI reprezentujícího komplexní téma, a k doplnění o sociologickou rovinu. Součástí této skupiny jsou i publikace zabývající se institucionálním nastavením Mexika, coby demokratického, respektive demokratizujícího se, státu. Patří zde například práce Todda A. Eisenstada, *Courting democracy in Mexico: party strategies and electoral institution*, Luise Javiera Garrida, *El partido de la revolución institucionalizada (medio siglo de poder político en México): la formación del nuevo estado (1928-1945)*, Daniela C. Levyho, Cathleene Bruhnové a Emilia Zebadúa, *Mexico: the struggle for democratic development*, dvě knihy Jorgeho I. Domíngueze poprvé ve spolupráci s Anthony Jonesem, *The construction of democracy: lessons from practice and research*, a podruhé s Chappellem H. Lawsonem, *Mexico's pivotal democratic election: candidates, voters, and the presidential campaign of 2000*, analytická práce Beatriz Magaloniové, *Voting for autocracy: hegemonic party survival and its demise in Mexico*. Kniha Lynn V. Fosterové zabývající se historií Mexika, *A brief history of Mexico*. Nejdůležitější prací v této skupině je ovšem kniha Gretchen Helmkeové a Stevena Levitsky, *Informal institutions and democracy: lessons from Latin America*, stejně jako jejich dřívější publikace *Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda*.

Do poslední skupiny jsou zařazeny práce sloužící k doplnění informačního aparátu autora, do které patří v podstatě všechny publikace, které ještě nebyly zmíněny. Tedy pro ilustraci této množiny alespoň pár vybraných prací reprezentuje například kniha *Sucesión pactada: la ingeniería política del*

salinismo Jenara Villamila a Alejandra Ramose Esquivela, kolektivní publikace Alana Angella, Scotta Mainwaringa a Timothy R. Scullyho, *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*, kapitola Pavlína Springerové v její společné práci s V. Fialou, M. Strmiskou a dalšími, „Politické strany v Latinské Americe: možnosti a limity jejich typologií.“ *Teoretické a metodologické problémy výzkumu politických stran Afriky, Asie, Latinské Ameriky a Oceánie*, dále práce Juana J. Linze, *Totalitarian and authoritarian regimes* a kniha editovaná Jorgem I. Domínguezem a Michaelem Shifterem, *Constructing Democratic Governance in Latin America* a poslední zde zmíněná demokratická „příručka“ *The Democracy Sourcebook*, kterou editovali autoři R. Dahl, I. Shapiro a J. A. Cheibub.

Bakalářská práce je členěna na teoretickou a metodologickou část, dále na kapitoly vysvětlující konkrétní pojetí neformálních institucí a tranzice, předposlední částí je zasazení do kontextu typologizace a závěr je věnován shrnutí zjištěných souvislostí a diskuzi přínosu bakalářské práce. Jak již bylo řečeno, v prvních kapitolách je rozepsán teoretický základ pro zpracování tématu, metodologická východiska a popis stylu práce jako takové. Další kapitoly se věnují konkrétním neformálním institucím, se kterými se dále v textu pracuje, *dedazo* a *concertaciones*. Z důvodu celistvosti se práce krátce zmiňuje o historickém kontextu, který slouží pouze jako doplnění podstatných rysů celé problematiky. Následuje kapitola analyzující příčinnost mezi neformálními institucemi a mexickou tranzicí k demokracii. Na závěr je celá práce reflektována.

1. VĚDECKÝ RÁMEC PRÁCE

Jak již bylo několikrát zmíněno, při studiu něčeho tak komplexního jako jsou tranzice k demokracii nelze opomíjet historické predispozice pro samotný proces demokratizace. Tyto predispozice jsou ovšem definovány až v dalších kapitolách. Tato část práce je věnována čistě popisu výchozí teorie a metodologického postupu při jejím zpracovávání. Logickým postupem je zde vymezení přístupu k demokratizaci, příklady jednotlivých autorů zabývajících se těmito přístupy, krátký popis jejich závěrů a z hlediska konkrétního schématu pro tuto práci nejdůležitější, popis literatury věnující se přímo přechodům k demokracii (tranzitologii) ve zkoumané oblasti Latinské Ameriky. U metodologie je poněkud systematictější postup už z její samotné povahy. Samozřejmostí je popis charakteristických vlastností případových studií, na který je následně navázáno identifikací proměnných a jejich operacionalizace.

Každá fáze výzkumu je doprovázena objevováním něčeho nového, či potvrzováním dosud zpochybňovaných či zpochybnitelných předpokladů o skutečnosti. Proces zkoumání působí na okolí i na výzkumníka konstitutivně. Příčinné mechanismy se nenachází pouze mezi studovanými proměnnými ale také v přístupu autora k získanému vědění. To nepopíratelně ovlivňuje jak výsledky, tak celý průběh práce. Uvědomění si této kauzality je jedním ze zásadních průvodních jevů této bakalářské práce. Konkrétní projev tohoto postoje se objevuje v přístupu k západocentrismu, který občas jako dominantní fenomén cíleně redukuje sociálněpolitickou realitu na normativní soudy založené na zkušenostech západního světa. Je pochopitelné, že při analýze nelze brát v potaz veškeré hodnoty, které do zkoumaného problému vstupují, ale tento fakt nelze v pracích opomíjet, či jej dokonce zpochybňovat dlouhými statěmi o maximalizaci validity daných teorií. Ovšem tato práce neslouží jako východisko nových teoretických premis. Vychází ale z tvrzení, že pouze intenzivním a dlouhodobým studiem konkrétních příčinných modelů lze vytvořit teorii s vysokou platností. Ospravedlněním tohoto mírného alibismu je přínos této práce pro budoucí studium.

Teorie přechodů i z povahy použité metody slouží jako rámec pro nahlížení dané problematiky. Není zde ambice testovat či hodnotit části ani celek

této teorie. Disciplinovaná interpretativní případová studie, která nemá ve své metodologii právě testování teorií ale jen využití jejich prizmatu, je pro účel vysoké relevance zkoumaného tématu nejvýhodnější.

1.1. TEORIE DEMOKRATIZACE

Dříve než se začneme věnovat jednotlivým autorům a jejich pojetí přechodů k demokracii, je třeba zmínit teoretické přístupy k demokratizaci, jako jakési nadkategorie tranzitologie. Demokratizace je obsahově velice vágní pojem a její problematice se věnuje celá řada autorů.⁴ Z těch nejznámějších se Samuel P. Huntington zabýval vlnami demokratizace a soupeřením kulturně-geografických celků, F. Fukuyama konstatoval vítězství liberální demokracie v konfliktu se socialismem a Fareed Zakaria oproti tomu upozorňoval na vzestup neliberální demokracie. Fenomén demokratizace je v jejich pojetí i v pojetí dalších autorů značně redukován. Podrobněji se mu věnuje Jean Grugel, podle jehož logiky přístupů k demokratizaci je strukturována i tato práce:

- „*Modernization Theory*,
- *Historical Sociology*,
- *Transition Studies*,
- *An Alternative Approach: The State, Civil Society and Globalization*“ (Grugel 2002: 46, 51, 56 a 64).

1.1.1. MODERNIZAČNÍ PŘÍSTUP

Modernizační teorie je napojená na funkcionalismus a ekonomický přístup. Podle ní je modernizace výsledkem kapitalismu a má globalizační charakter, což se následně projevuje v postupující světové demokratizaci. Ve své globalizaci má však jasně kulturalistický nádech, neboť modernizace je spojena především s vývojem společnosti ve Velké Británii, USA a v jiném tempu i v západní Evropě. Toto omezení na severoatlantský kulturní celek představuje i omezení teorie z hlediska historických, etnických i strukturálních specifik jiných regionů.

⁴ V českém prostředí se v tomto tématu poměrně zásadně podepsal Marek Ženíšek. Ve své práci užívá přístupy modernizační, tranzitní a strukturální, které, i když se do jisté míry překrývají s těmi užitými v této práci, nejsou dostatečně vyčerpávající. Srov. Ženíšek 2006.

Kritici modernizační teorie se soustřeďují převážně na korelaci mezi demokratizací a kapitalismem. Kapitalismus, respektive kapitalistické elity mohou a nemusí podporovat demokratizaci, tedy trh se nechová zákonitě demokratizačně, ale především se snaží maximalizovat zisk, což v některých společnostech znamená naopak podporu např. autoritářskému režimu.⁵ Kritika přílišného strukturalismu modernizační teorie je pak samozřejmě soustředěná na úlohu jednotlivců i skupin, které nelze v procesu opomíjet. Poslední závažný a do velké míry dnes již revidovaný nedostatek lze pozorovat v metodologické rovině, tedy posun vztahu ekonomické vyspělosti a demokracie od kauzality spíše ke korelaci (Grugel 2002: 46-50).

Grugel při popisu modernizačního přístupu pracuje s prací Seymoura Martina Lipseta, který pomocí vzdělanosti a ekonomického vývoje (tedy na základě série převážně ekonomických proměnných) hodnotí státy jako více či méně demokratické. Lipsetova teorie je ovšem natolik známá a pro tuto práci ne tolik podstatná, že tento krátký odstavec postačuje pro její skutečně základní vysvětlení.⁶

1.1.2. HISTORICKO-SOCIOLOGICKÝ PŘÍSTUP

Historicko-sociologický přístup je díky své orientaci hlavně na struktury pojmově zaměnitelný se strukturalismem. Je do jisté míry reakčním politologickým přístupem na vzestup behaviorismu, tzn., že navrácí zpět do popředí stát jako hlavního aktéra tvořícího politiku. Tento přístup je oproti modernizačnímu přístupu více obecný, nicméně se nezabývá tolik predikcí, jako spíše explanací. Interakce mezi státem a třídami podle něj formují proces demokratizace, respektive jejich variace vytvářejí různé konstelace státního zřízení. Kritici tomuto přístupu vytykají přespříliš vágní vymezení strůjců a aktérů demokratizace, stejně jako jeho nedostatečnou kapacitu pro vysvětlení „nedávných“ demokratizačních procesů. Hodnota strukturalismu ovšem spočívá ve vysvětlení procesů v průběhu konsolidace demokracie, ve které hrají zásadní roli (tedy kromě dalších faktorů: např. geografická pozice) historií podmíněné socio-ekonomické konflikty (Grugel 2002: 51-56).

⁵ Což byl v podstatě případ i zkoumaného politického systému v Mexiku.

⁶ Více viz Lipset 1959.

Zásadním aktérem v procesu rozhodujícím o výsledku demokratizace je podle Rueschmeyera, Stephense a Stephense pracující třída. Grugel je zmiňuje nejspíše proto, že do své práce zakomponovali tři strukturální centra moci, tj. potenciál tříd, role státu a nadnárodní mocenské prostředí (Grugel 2002: 54). Zajímavou paralelu zde můžeme sledovat například i s výzkumem Levitskyho a Wayne, kteří ono nadnárodní mocenské prostředí rozdělují ještě do dvou kategorií: napojení státu na již konstituované demokracie; a jejich reálný vliv na demokratizaci uvnitř daného státu.⁷

1.1.3. TEORIE TRANZICE

Tranziční přístup předpokládá, že struktura společnosti ani její vývoj nejsou hlavními faktory v demokratizaci. Místo toho se soustředí na aktéry a jejich chování v klíčových okamžicích přechodu. Empirická síla tohoto přístupu se naplno projevila v poslední vlně demokratizačních procesů, které dokumentovali v souborné práci O'Donnel, Schmitter a Whitehead, kteří zjistili, že strukturální predispozice skutečně v přechodech konce dvacátého století hrály marginální roli. Role elit v procesu přechodu a hlavně povaha samotného přechodu determinuje výsledek. Tak však vzniká prostor jak pro demokracii tak pro nedemokratické či antidemokratické zřízení. Pozice občanské společnosti má svou důležitou roli zejména v jistých typech tranzice, nicméně její vliv hlavně s ohledem na její vyspělost dále působí na systém po přechodu. Kritika tranzitologie je směřována převážně na elitářství a úzké pojetí demokracie účelově zkonstruované pro zapadnutí do celého schématu. Tranzitologové způsobili jakýsi třesk politologických témat v případě demokratizace. Mnoho-vrstevnost přechodů vyžaduje studium do hloubky a porozumění kontextu v co nejširším rozsahu, přestože se prvotně soustředují na (zdánlivě) omezenou skupinu faktorů (Grugel 2002: 56-64).

Každopádně tento přístup (respektive přístup dvou konkrétních teoretiků) je použit v této práci, což vyžaduje poněkud více vyčerpávající analýzu dosud uznávaného diskurzu. Komplexnost tématu přechodů k demokracii je výborně demonstrována v tak trochu pesimistickém zhodnocení jeho zkoumání ze zadní strany přebalu knihy *O přechodech k demokracii* Vladimíry Dvořákové a Jiřího

⁷ Více viz Rueschemeyer, Stephens a Stephens 1992; Levitsky, Way 2010.

Kunce, a i když je to hodně zjednodušené tvrzení, skrývá v sobě nepopíratelnou pravdu:

„Demokracie znamená jistá pravidla a nejisté výsledky. Nedemokracie znamená nejistá pravidla a jisté výsledky. Přechod k demokracii pak má nevýhody obého – nejistá pravidla i nejisté výsledky“ (Dvořáková, Kunc 1994).

Teorie přechodů k demokracii je s ohledem na jiné politologické teorie poměrně mladá. I když její základy jsou občas přičítány třeba R. Dahlovi, S. M. Lipsetovi či dokonce A. de Tocquevillovi, skutečné vědomé bádání po příčinách a procesech spojených s demokratizací se objevuje až v pracích Alfreda Stepana, Terry Lynn Karlové a Philippe C. Schmittera, Samuela P. Huntingtona, Guiseppi di Palmy, Scotta Mainwaringa, Eduarda Violy, Donalda Shara, Dankwarta Rustowa a Adama Przeworskiho. Výčet těchto jmen, přestože se všichni více či méně věnovali povaze tranzic, je poměrně nesourodý, neboť každý z nich (či jejich spolupráce) se soustředil na jinou část této problematiky nebo ji nahlíželi jiným prizmatem.

A. Stepan pracoval s pojmem redemokratizace, který vysvětloval de facto pomocí abstraktně historických událostí, které se zabývají spíše příčinami než samotnou tranzicí. Ve své práci určuje osm cest, které vedly k redemokratizaci. První tři souvisí s válkou a jsou jimi: 1) vnitřní restaurace po vnějším znovudobytí, 2) vnitřní reformulace a 3) externě monitorována instalace. Další dvě kategorie už jsou spíše záležitostí sociálněpolitických sil, i když na ně současně působili i mezinárodní prostředí a ekonomické postavení. První z těchto dvou kategorií jsou cesty, které vytvářely samy elity autoritářského režimu, které jsou rozděleny do podtypů: 4a) redemokratizace iniciovaná civilní složkou vlády, 4b) redemokratizace iniciovaná armádou-vládou a 4c) redemokratizace iniciovaná armádou-institucí, která se staví antagonisticky proti civilní vládě nebo armádní vládě. V poslední kategorii je redemokratizace v rukou režimní opozice. 5) ukončení režimu vedené společností, 6) pakt stran, 7) organizovaná násilná revolta koordinovaná demokratickou reformní stranou a 8) revoluční válka vedená marxisty (Stepan 1986: 64-66).

S. P. Huntington se (podobně jako Linz nebo Share a Mainwaring) zabýval typologizací přechodů k demokracii na základě povahy vztahů aktérů. Ve svojí poměrně vyčerpávající práci, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, rozebírá tři typy přechodu (respektive dva z nich vytvořil již ve svém článku z roku 1984 *Will More Countries Become Democratic?*). „Transformace“ je typ přechodu, který iniciuje a provádí vládnoucí elita, respektive její reformní křídlo. Podoba této tranzice závisí především na vztahu reformního a konzervativního křídla elit. „Nahrazení“ se odehrává naopak v režii opozice, která vládnoucí vrstvu svrhne a úplně nahradí. Svržené elity se ocitají ve vězení, v exilu, či byly dokonce popraveny. Vztahy aktérů jsou zde zkoumány hlavně coby rozpoložení sil hned po tranzici. Posledním typem je pak *transplacement*. V tomto přechodu figurují vládnoucí elity i opoziční síly a jejich vyjednávání je tak z hlediska procesu tranzice hlavním určujícím prvkem (Huntington 1991: 114).

Giuseppe Di Palma ještě před Huntingtonem, tedy jako první použil termín „přechod transakcí,“ čímž do jisté míry naboural dosavadní soustředění předešlých tranzitologů na dvou pólové přechody, buď elitami, nebo opozicí. Dohoda mezi umírněnými představiteli obou táborů je nadále považována v rámci protěžování konsensu jako ideálního soudržného prvku vznikající demokracie za jeden ze vzorů přechodu, který je ovšem v praxi kvůli četným rizikům těžce aplikovatelný (Dvořáková, Kunc 1994: 61).

Tranziční teorie Scotta Mainwaringa (ve spolupráci s Eduardem Violou nebo s Donaldem Sharem) se do jisté míry překrývá s tou Huntingtonovou. Mění se de facto jen terminologie, i když jednotlivé práce přinášejí hlavně nahlédnutí do konkrétních přechodů (Brazílie, Španělsko nebo Argentina). Zajímavý je přechod kolapsem, který se týká například Argentiny let 1982-1983, jehož kontinuita s předchozím režimem bývá větší než po přechodu revolucí, ale naopak menší než po přechodu transakcí. Poslední zmíněný přechod je v práci Mainwaringa a Shara rozpracován v článku „Transiciones via transacción: La democratización en Brasil y en España“, periodika *Revista de Estudios Políticos* (Dvořáková, Kunc 1994: 62).

Adam Przeworski a především Dankwart Rustow pohlíží na problematiku přechodů z poněkud jiného úhlu. D. Rustow upouští od nehybných a příliš kvantitativních hodnocení tranzic a zabývá se spíše etapizací přechodů coby procesů. Ve své práci využívá genetického přístupu ke zkoumání a vymezuje jej vůči funkcionálnímu, který podle něj již nenabízí tolik možností při studiu nově vznikajících demokracií. I když staví svůj model na příkladu Švédska a Turecka, jeho etapizace je do jisté míry přínosem pro další studium jiných regionů. Jako první zmiňuje spíše než fázi předpoklad: *background condition*, který se dá zjednodušit na podmínku jednoty národa. První skutečnou fází je tzv. „přípravná“ fáze, v níž se etabloje opozice vůči režimu zatím bez výrazných demokratizačních ambic. Jako další následuje „rozhodující“ fáze, kdy už si elity i opozice uvědomují neúnosnost konfliktu a začíná se vyvíjet tlak na konsenzus (pozn. G. Di Palma). Poslední fáze je charakterizována zvyknutím si na demokratické prostředí a vytvoření demokratické soutěže, překládá se jako „uvykací“ fáze (Rustow 1970: 358-361; Dvořáková, Kunc 1994: 20-21).

A. Przeworski popisuje hlavně procesy, které přechod provázejí, a vysvětluje, proč jsou pro autoritativní režimy, respektive jejich dlouhodobou existenci, nepřijatelné a ve výsledku i neslučitelné. Kvůli potlačení civilních svobod hned po přechodu vzniká velký tlak na jejich obnovení a ukotvení. Ve společnosti se vytvářejí autonomní zájmové skupiny, které v důsledku své existence i působení liberalizují celý systém pomocí spolupráce s umírněnějšími elitami předchozího režimu, které díky jejich vzniku vidí potenciál alternativní mocenské platformy. Původní ambice liberálnějších elit v autoritativním režimu není samozřejmě demokracie ale pouze jakýsi autoritativní hybrid, ve kterém by se změnilo rozložení sil v jejich prospěch. Celý proces může vyústit díky lidské povaze v určité „nedorozumění,“ které má za následek demokratizaci a přechod. V průběhu liberalizace a demokratizace figuruje mnoho zlomových bodů, na kterých záleží konečný výsledek celého procesu (Przeworski 1991: 54-88).

Ideální typologií přechodů je pro tuto práci ovšem ta vytvořená Terry Lynn Karlovou a Philippem C. Schmitterem. Jejich představa o procesech přechodu k demokracii se mírně liší od předchozích jmenovaných. Důraz je kladen jak na aktéry, tzn. jejich vztahy, povahy a působení, tak na strategie,

jejichž prostřednictvím se přechod odehrává. Při zkoumání přechodů je žádoucí si definovat, jak chápeme demokracii. T. L. Karlová ve svém článku *Dilemmas of Democratization in Latin America* podává docela jasnou a široce akceptovanou definici založenou na čtyřech předpokladech (poslední z nich ji jednak odlišuje od minimalistické definice, ale hlavně je důležitá v kontextu studia Latinské Ameriky). Čtyři dimenze, jak je tedy popisuje, jsou: 1) politická soutěž o veřejné úřady, 2) politická participace občanů skrz strany a jiné organizace zprostředkovávající zájmy, 3) odpovědnost neboli *accountability* vládních složek voličům a vláda práva, 4) civilní kontrola nad armádou (Karlová 1990: 2).

Mnoho autorů zmiňuje jisté předpoklady pro přechod k demokracii, např. Huntington uvádí různé strukturální faktory: zvyšující se životní úroveň a obecně nárůst bohatství, role nekatolických církví a určitý humanistický hodnotový systém nebo také interpretace příčiny a důsledku v podobě krizí a reakcí obyvatelstva (Huntington 1984). Pokud ale mluvíme o přechodech v Latinské Americe, je třeba se držet původního tranzičního „antistrukturalismu,“ neboť mnoho z těchto kritérií nejenže není splněno, ale dokonce často i vyvráceno jako nutnost k tranzici. Jak píše Karlová ve svém článku, v Latinské Americe lze přechody charakterizovat především nejistotou, která je provází ve všech fázích. Nahodilost (ve smyslu závislosti výsledků demokratizačních procesů více na subjektivních strategických rozhodnutích než na objektivních předpokladech) umožňuje, ba dokonce vyžaduje studium kritických okamžiků procesu, vztahů institucí, skrze které se vytváří rozhodnutí a strategií, které definují chování jednotlivých aktérů. To vše se děje v jasně strukturovaných socioekonomických systémech, což dokazuje analytickou užitečnost celého výzkumu. Strategie, pomocí nichž se tranzice odehrávají, mají zásadní dopad i na výsledek demokratizace, neboť se jimi utvářejí instituce, které buď přímo či z velké části tvoří ty, jež jsou později označovány již jako demokratické (v případě, že se k demokracii podaří dojít) (Karlová 1990: 5-8).

Pomocí tohoto nahlížení problematiky přechodů vytvořili Karlová a Schmitter známé schéma o čtyřech typech tranzic, tvořených dvěma aktéry a dvěma strategiemi. Jde o již v úvodu zmíněné: *pakt*, *reforma*, *vnucení* a *revoluce*. První dvě jsou záležitostí kompromisní strategie, ve kterých je pakt v režii elit a

reforma v rukách mas. Vnucení je také iniciováno elitami, ovšem za použití síly, podobně jako u revoluce, která je notorická svou povahou masového původu. Mezi těmito čtyřmi typy existuje prostor pro různé kombinace a variace, nicméně pro základní orientaci v tématu stačí. Navíc jednotlivé tranzice ve svých fázích mohou nabývat více než jednoho typologizačního znaku. Charakteristické je například převzetí iniciativy od elit masami, či kompromisní řešení v průběhu násilných událostí (Karlová 1990: 9-10; Dvořáková, Kunc 1994: 64-65). Tato práce je svým vymezením zaměřená na tranzici pomocí paktu.

Pakt je kompromis mezi užší skupinou aktérů, kteří mají zájem na úpravě nastavení aktuálního systému přerozdělování moci. Jeho součástí je i zajištění hlavních zájmů inscenátorů a také uklidnění sporů ve společnosti. Často není svými aktéry vnímán coby prvotní mechanismus tranzice, naopak spíše omezuje proporcionalitu a zvyšuje kontrolu nad správou státu. Jeho předpokladem je silná pozice umírněných elit v režimu, které si uvědomují závislost na svých oponentech, a zároveň ani jedna skupina není schopná prosadit své zájmy v plném rozsahu. Kompromisní řešení pak obsahuje garance respektování zájmů všech aktérů a dočasně přetváří systém vládnutí ve prospěch (většinou minimální, neboť pakt je častěji suboptimálním řešením) elit (O'Donnell, Schmitter a Whitehead 1986: 37-39).

1.1.4. ALTERNATIVNÍ PŘÍSTUP

Jak již bylo zmíněno, hlavním teoretickým východiskem v této práci je teorie tranzice, nicméně Jean Grugel navrhuje další přístup, který by reagoval na nedávné změny v systému demokratizační politologie. To je úbytek nových tranzic a naopak soustředění se na jejich výsledky, tedy konsolidaci (či úpadek) demokracie. Kombinací historicko-sociologického přístupu s poznatky o roli individuů a racionality v pojetí tranzičního přístupu tak definuje tři faktory formující podmínky demokratizace, demokratizaci samotnou a následně i konsolidaci: stát, občanskou společnost a globální prostředí. V tomto rámci pak Grugel zmiňuje sérii podmínek pro úspěšnou demokratizaci (institucionální, reprezentativní a funkcionální změna) v níž demokracie reprezentuje změnu distribuce moci v občanské společnosti (Grugel 2002: 64-67).

Alternativních přístupů k demokratizaci je celá řada, nicméně nejhodnotnější prizma pro tuto práci je teorie tranzice, která již dnes sama obsahuje celou řadu alternativ. Povaha této studie ovšem nepředpokládá nová teoretická východiska, což ji z hlediska nových přístupů značně omezuje, ovšem na druhou stranu nehrozí tak velké riziko neověřitelné interpretace.

1.2. DISCIPLINOVANÁ INTERPRETATIVNÍ PŘÍPADOVÁ STUDIE

V této kapitole z úsporných důvodů přeskočíme rozsáhlou kritiku a obhajobu vědeckosti metody případové studie a budeme se věnovat rovnou definičním znakům vybrané metodologie.⁸

Při používání jednopřípadové studie je důležité si vytyčit, co je to případ a co studie. Případ je podle Michala Kořana „*dostatečně ohraničený aspekt historické epizody*“ nebo „*dostatečně ohraničená historická epizoda*.“ Případová studie je pak „*detailní analýzou případu, který byl zvolen jako objekt výzkumu*“ (Kořan 2008: 32). Autor se dále nezmiňuje, jak vzniká dostatečné ohraničení. V této práci je k tomuto problému přistupováno pomocí logického postupu: popis obecné povahy případu; jeho epistemologické pojetí; a jeho konkrétní podoba. Tímto způsobem je dosaženo nutného ohraničení zkoumaného fenoménu.

Jedinečná případová studie popisuje zkoumané do nejhlubšího detailu a je oproštěna od teoretizující ambice, kterou si naopak klade instrumentální případová studie. Jistým kompromisem (a kombinací) mezi těmito dvěma přístupy je disciplinovaná interpretativní případová studie, která je vybranou metodou pro tuto práci. Jedinečnost vybraného případu je zkoumána pomocí teorie, která „dosud na daný fenomén nebyla aplikována.“ Přínosnost této metody tkví hlavně v kombinování detailního výzkumu předem definovaného komplexního kontextu a rámcového užití teoretické bohatosti zaměřené na kvalitativní podmíněnost zkoumaného jevu.

Hledání příčinných mechanismů připomíná jeden problém ekonomické i sociální vědy, který se nazývá *ceteris paribus*. Opět je nutné nesmírné opatrnosti v přístupu k výzkumu a vědomí konstitutivní povahy okolností procesu na

⁸ Více viz například George, Bennet 2005, převážně kapitoly 1 a 7.

výsledek samotný. Podle Kořana je syntézou několika charakteristik příčinných mechanismů docíleno jejich vymezení:

- 1) *„Příčinný mechanismus je považován za intervenující propojení mezi nezávislou a závislou proměnnou;*
- 2) *příčinné mechanismy zahrnují i takové fyzické, sociální a psychologické procesy, které nemohou být bezprostředně pozorovány;*
- 3) *z tohoto důvodu je možné pouze nedokonale dovodit a hypoteticky předpokládat na základě dat získaných pozorováním;*
- 4) *příčinný mechanismus působí pouze uvnitř určitého kontextu či příčinného pole a jeho efekt závisí na interakci s proměnnými a s jinými mechanismy, které tento kontext spoluutvářejí“ (Kořan 2008: 37).*

Jednoznačné definování cíle práce je v případových studiích pochopitelně stěžejní záležitostí. V této práci jsou zkoumány podmínky procesu demokratizace a jeho vztahu s neformálními institucemi. Popis tohoto příčinného mechanismu je hlavní výstupní hodnotou, která ovšem nemá ambice a ani nemůže evaluovat míru působení neformálních institucí na sociální realitu po mexickém přechodu k demokracii. Předmětem výzkumu této práce je kontext demokratizace státu jako systému ovlivňovaného různorodými příčinami. Případ neformálních institucí obohacuje pochopení kontextu demokratizace mexického politického systému o dosud neprobádanou rovinu.

První nezávislou proměnnou je institut *dedazo*, respektive monopol na výběr kandidátů do klíčových správních pozic. Další je povaha neoficiálních dohod mezi PRI a PAN, zvaných *concertaciones*. Závislou proměnnou je pak proces kandidatury na post mexického prezidenta v roce 2000 a poslední také závislou proměnnou jsou výsledky těchto i dalších voleb. Operacionalizace je založena na kvalitativní bázi. Proces kandidatury, respektive výběr kandidáta a jeho působení v kampani může být buďto zcela v režii vedoucích osob v PRI, v širším kruhu ambiciózních elit, či v rukách celé členské základny. Výsledek voleb je zmanipulován jednostranně, dohodnut kompromisně nebo interpretován svobodnými volbami. *Dedazo* je monopolizováno úzkou skupinou elit, omezeno

nebo částečně/zcela nefunkční. *Concertaciones* zajišťují mocenské zájmy PRI, jsou prostředkem pro vydírání strany PRI nebo neexistují.

Struktura příčinného mechanismu je z tohoto poměrně jasná, nicméně jeho prokazatelná existence je až záležitostí dalších kapitol. Ovlivňovaly tedy neformální instituce demokratizaci Mexika?

2. NEFORMÁLNÍ INSTITUCE

Tato kapitola je věnována pro tuto práci zásadnímu fenoménu neformálních institucí. Co to vlastně neformální instituce jsou a jaké je jejich postavení vůči formálním institucím, které slouží jako definiční prvky politických režimů? Respektive povaha formálních institucí formuje podobu daného státu ve vnímání vědců a zprostředkovaně i laiků, ale co v tomto systému reprezentují neformální instituce?

Diskuzi o historii komparativního výzkumu formálních a neformálních institucí lze shrnout do několika krátkých vět. Poslední vlna demokratizace podle již klasického schématu vytvořeného Samuelem Huntingtonem byla do velké míry zkoumána za využití institucionalismu. V tomto prizmatu byl ovšem kladen důraz převážně na formální nastavení „pravidel hry“ ve transformujícím se státě. Důležitým vstupním prvkem při výzkumu povahy institucionálního uspořádání se neformální pravidla stávají až poměrně nedávno, hlavně tedy ve vztahu k odchylkám již potvrzených teoretických výstupů. Jednoduše řečeno veškeré interakce v politických systémech nelze vysvětlit jen pomocí předpokládaných výsledků založených na důkladné znalosti formálního uspořádání politických vztahů. Vztah formálních a neformálních institucí je pak jedním z předmětů zájmu Helmkeové a Levitskyho (jejichž výzkum se v téhle fázi inspiroval Hansem-Joachimem Lauthem), což této i dalším pracím umožňuje nahlížet na vybranou problematiku novým zajímavým způsobem. Ve volném překladu tyto vztahy jsou: *doplňování se* (complementary), *uzpůsobení* (accommodating), *soupeření* (competing) a *nahrazování se* (substitutive). Autoři dále shrnují tyto čtyři kategorie do tabulky o dvou nezávislých proměnných – (ne)efektivnost formálních institucí a kompatibilitnost/konfliktnost cíle (Helmkeová, Levitsky 2004). Pro tuto práci jsou nejdůležitější interakce *nahrazování se*, jelikož obě zkoumané neformální instituce mají směrem k těm formálním tuto povahu.

Neformální instituce jsou tedy (jak již bylo řečeno v úvodu) jakási sada pravidel, která ovlivňuje aktéry sociálních interakcí. Tato velice vágní definice se přizpůsobuje okolnostem v závislosti na konkrétní zkoumané instituci či pravidlu, a tak její platnost nebude dál diskutována. Taktéž vznik a jejich důvod je lépe

vysvětlit až při popisu samotných neformálních institucí, i když jejich obecné rysy mají své opodstatnění, nejsou pro tuto práci zvlášť důležité.⁹

Dvě konkrétní vybrané neformální instituce ovšem nejsou jedinými, které autoritářský režim PRI využíval pro udržení své moci. Pokud bychom vnímali hybridní režimy (do kterých často autoři zahrnují i autoritarismus) pouze jako jakýsi mezistupeň v přechodu k demokracii, předpokládali bychom tím, že formální instituce jsou relevantnější než ty neformální. V některých hybridních režimech to ale neplatí, i když některé neformální praktiky jsou těžko sledovatelné, jejich existence je pravděpodobnější než jejich absence. Skutečně mnoho společenských sfér je v autoritářských režimech ovládáno nejrůznějšími neformálními institucemi, které se často vzájemně podporují v podryvání těch formálních. Korupce, privatizované násilí, politicky motivované represe, volební podvody atd. vytvářejí v autoritarismu složitou síť moci, jejíž rozpletení může vést k překvapivým zjištěním a k odhalení souvislostí, které dále napomáhají v pochopení zkoumaného tématu (Levitsky, Way 2010: 26-28).

2.1. DEDAZO

Instituce zvaná *dedazo* je z hlediska udržení si loajality uvnitř PRI jednou z nejzásadnějších praktik. Její pomocí byl obsazován velmi důležitý post mexického prezidenta a v širším pojetí i guvernérská křesla jednotlivých mexických států, přičemž se samozřejmě nevyklučuje, že dopad této neformální instituce byl ještě širší (Langston 2006:143). Při hodnocení efektů, které tato instituce pravděpodobně měla v průběhu vládnutí PRI na mnohé struktury společnosti, je třeba vzít v úvahu její komplexní povahu. Nejzřejmější aspekt, tedy faktický monopol úřadujících prezidentů na výběr a následné zvolení svých nástupců, může představu o důsledcích na politický systém značně zkreslovat. Takovýto zásadní zásah do formální instituce volební soutěže je do jisté míry negativní a na demokracii má deprivativní účinek. Pokud se ovšem podíváme na tento fenomén detailněji a zároveň s odstupem (ideovým i časovým), můžeme pozorovat i další, obtížněji hodnotitelné vlivy.

⁹ Jak již bylo řečeno, nejdůležitějším obecným rysem neformálních institucí je jejich vztah k těm formálním. Jeden konkrétní vztah, *nahrazování* se, je v této práci ilustrován na obou použitých neformálních pravidlech. Povaha dalších interakcí je zajímavá zejména pro svůj komparační potenciál, ale také pro svou ideovou hodnotu pro další, detailnější výzkumy. Pro hlubší porozumění neformálním institucím viz Helmkeová, Levitsky 2004.

Z čistě funkční stránky *dedazo* fungovalo jako prostředek pro obsazování důležitých pozic ve správě státu. Vzhledem k tomu, že PRI vnímala svou pozici jako jakousi nutně stabilizační, štěpení mocenského centra nepřipadalo v úvahu. Pro podporu této neformální instituce v průběhu vládnutí PRI vznikala i další neformální pravidla. Například to, že prezidentův nástupce byl vybírán pouze z jeho vlády, respektive vládních činitelů. Aby se ovšem zachovala základní integrita systému, bylo třeba, aby volba kandidáta a jeho vítězství probíhalo zdánlivě podle formálních pravidel. Ta byla ovšem fakticky potlačena ze strany hlavy státu a na jejich místo byla dosazena instituce. Jednoduchá a vyčerpávající definice zní tedy takto: *dedazo* je nahrazující neformální instituce vytvořená stranickými špičkami. Jedním z jejích hlavních účelů bylo udržet loajalitu vnitrostranických elit, které své mocenské ambice racionálně mohly naplňovat pouze pomocí proklamace disciplinovanosti a oddanosti aktuálním vůdcům strany (Langston 2006: 145-147). Politická alternativa PRI byla redukována pomocí dalších mechanismů, které ač mají svůj význam ve vztahu ke studovanému fenoménu, patří do širší kontextové roviny, která již není předmětem výzkumu.¹⁰

Před vznikem *dedazo* bylo nástupnictví vedoucí úlohy ve státě řešeno různými způsoby zahrnující vojenské puče, tajné dohody i vnější intervenci (Langston 2006: 147). Za první skutečně demokratickou volbu prezidenta se dá považovat až ta z roku 2000. Institucionalizace alespoň neformálního pravidla je tak jedním ze stabilizačních prvků, které možná trochu ironicky zakomponovala „revoluční“ strana do mexického politického systému. Paradoxy ovšem nejsou v politice ničím ojedinělým. Regulární rotace moci v podobě prezidentského postu tak zajišťovala jak uspokojení ambiciózních elit, tak i eliminaci potenciálního diktátu jediné osoby, což je od období tzv. *porfiriato*¹¹ v podstatě jedna z neformálních podmínek nástupnictví. Vznik a institucionalizace *dedazo*

¹⁰ V Českém vědeckém prostředí se pilířům autoritářského režimu PRI věnuje například P. Měšťánková 2009, a jejich výčet naleznete v kapitole PRI od vzniku po začátek 90. let. Jednotlivé pilíře poskytují odpovědi na otázku, jak se PRI držela u moci? Do hyperprezidencialismu se tak dá zařadit například instituce *dedazo*, nebo nadřizenost prezidenta ve vztahu ke Kongresu. Loajální opozici si PRI udržovala převážně skrz povolební vyjednávání (*concertaciones*), o nichž je v této práci pojednáváno, ale pro další informace viz např. Eisenstadt 1999: 83-103. O dalších neformálních institucích podporujících režim PRI se pak zmiňuje Levitsky 2012: 88-98. Mimo Mexiko jako zkoumaný případ v této práci pak o různých podobách manipulace voleb a volebních systémů píše pánové Case 2006: 95-112 a Thompson a Kuntz 2006: 113-128.

¹¹ *Porfiriato* je název pro období diktatury Porfiria Díaze z let 1876-1911. Více viz např. Měšťánková 2009: 44-46.

ovšem je komplexnější záležitostí, nicméně pro elementární orientaci toto vymezení postačí.¹²

Zásadní období pro tuto práci je zejména rozklad této neformální praktiky. Pravidelná obměna celého kabinetu společně s prezidentem po uplynutí jeho funkčního období zajišťovala sice mocenskou kontinuitu režimu PRI, nicméně narůstající boj mezi politickými elitami uvnitř strany, které měly (či si myslely, že měly) potenciál kandidovat, nakonec významně přispěl k pádu režimu. Utajení této neformální instituce, respektive zametání stop vedoucích až k prezidentovi, nezafungovalo efektivně (nespolehlivost, charakteristická vlastnost neformálních institucí, postihuje i ty nejvíce institucionalizované). Kolaps samotného *dedazo* byl podle Langstona zapříčiněn zhoršující se ekonomickou situací v osmdesátých letech a postupující liberalizací volebního procesu let devadesátých (Langston 2006: 152). Ekonomická liberalizace započatá za prezidenta Miguela de la Madrida a fakticky ukotvená za jeho nástupce Carlose Salinase vstupem Mexika do Severoamerické dohody o volném obchodu (NAFTA) roku 1994 měla z hlediska tranzice k demokracii funkcionalistický účinek přelítí (i když v případě Mexika spíše posílení) do liberalizace politického systému.

Helmkeová a Levitsky ve své knize mimo jiné popisují i modely interakce mezi formálními a neformálními institucemi. V devadesátých letech s rostoucí kompetitivností voleb se začaly emancipovat i elity na dlouhá desetiletí vyřazené z procesu vládnutí. Ačkoli bylo v mexické společnosti (i díky posledním pokusům o popularizaci PRI) mnoho *priistas*¹³, uvnitř již strana nebyla tak jednotná jako dříve. Ambice elit již mohly být zprostředkovávány i jinak než skrze rigidní hierarchickou a silně autoritativní strukturu strany. *Dedazo* jako nástroj PRI zaniklo, i když na nižších úrovních, a do určité míry možná i v jiných stranách, můžeme sledovat jeho odezvy dodnes.

2.2.CONCERTACIONES

Výraz *concertaciones* je spojením slov *concertación*, což se dá přeložit jako (opoziční) spolupráce za účelem vyjednané dohody, a *concesión*, jehož nejlepší český ekvivalent v tomto kontextu je ústupek. Toto poměrně umně vyjadřuje

¹² Více viz Langston 2006: 147-152.

¹³ Kastilský výraz pro příznivce PRI.

podstatu neformální instituce, která se chová jako formální (dokonce má nezvykle institucionalizovaná pravidla pro fungování) a alternuje výsledky voleb podle reflexe očekávání oproti realitě. Zmíněná pravidla, respektive podmínky fungování jsou tato:

- 5) „*Těsná porážka PAN,*
- 6) *ochota a vůle k vyjednávání,*
- 7) *schopnost obětovat lokální pozice ve prospěch PAN,*
- 8) *disciplinovanost všech úrovní straníků PAN,*
- 9) *mobilizace a protesty aktivistů v míře ospravedlňující výměnu křesel v očích veřejnosti,*
- 10) *ochota účastníků jednání podkopat autoritu formálních institucí“*
(Eisenstadt 2006: 227-228).

Z toho tedy vyplývá, že *concertaciones* se odehrávaly (jak uvádí většina autorů, tato neformální instituce fungovala převážně v průběhu 80. a 90. let¹⁴) výhradně mezi stranami PRI a PAN. Strana PAN by se dala označit za kolaborující, bez negativní konotace, neboť právě díky této kolaboraci bylo umožněno nenásilného a plynulého přechodu od režimu autoritářského k jakémusi mezistupni demokracie. Povolební machinace s křesly je jistě neformální institucí nahrazující tu formální. Nelze to ovšem vnímat příliš univerzálně, respektive *concertaciones* se nevyužívalo ve všech státech a regionech, nicméně v těch, ve kterých jich použito bylo, se odehrával strategický boj o podobu a směřování Mexika.

Aby PRI uvolnila zvyšující se tlak na soutěživost voleb, uchýlila se k volebním reformám, které měly za následek převážně více proporční rozdělení lokálních kolektivních orgánů různých úrovní (převážně městských rad ale i vyšších institucí). O volebních reformách již byla zmínka v úvodu a jako takové mají význam spíše až ve svém sekundárním důsledku (a to převážně z důvodu toho, že většinu voleb i přes reformy ovládala jednostranně PRI).

¹⁴ Viz např. Eisenstadt 1999: 85.

Concertaciones takto vyvstaly z potřeby PRI uspokojit nejen zájmy svých členů, ale zprostředkovaně i zájmy strany PAN, která na národní úrovni fungovala jako jakýsi legitimizační prvek stranického systému. PRI byla ještě důrazněji donucena přijmout PAN za partnerskou stranu po prezidentských volbách z roku 1988, které sice Carlos Salinas vyhrál, ale jejichž legitimita byla silně zpochybňována ze strany prvního poraženého levicového kandidáta PRD, Cuauhtémoca Cárdenase. Takto začalo období dohodnutých volebních výsledků a faktický vzestup strany PAN (Eisenstadt 2006: 230-234). Přes značnou institucionalizaci *concertaciones* mnohdy působily velké potíže, hlavně co se týče legalizace dohodnutých ústupků a jejich implementace na lokální buňky PRI. O jednom z nejlépe ilustrujících příkladů tohoto problému v mexické Méridě píše Todd A. Eisenstadt v knize *Courting Democracy in Mexico: party strategies and electoral institutions*.¹⁵

PRI v polovině devadesátých let stála před zásadním rozhodnutím, které mělo definovat její další existenci. Kvůli volebním reformám se již nemohla plně spoléhat na drtivá vítězství všech svých stranických buněk i strany jako takové v celonárodních volbách. Neoliberální reformy způsobovaly proměnu společnosti, ve které se PRI rozhodovala, zdali svěří svůj osud do rukou lokálních stranických organizací a bude spoléhat na jejich vítězství v čím dál otevřenějších volbách, nebo jestli se bude snažit mírnit tlak opozičních stran ústupky v podobě křesel regionálních správních rad. Vedení PRI (v tu dobu již relativně liberálně zaměřené, minimálně ekonomicky) racionálně nedůvěřovalo ve schopnost lokálních buněk volby vyhrát, a tak se uchýlovalo k vyjednávání skrz *concertaciones*. PRI se ovšem postupně ocitala sama mezi stranami, které byly ještě ochotny využívat neformálních struktur pro prosazování svých zájmů, neboť stále svobodnější volební soudy i další instituce poskytovaly jistější výsledky než ty vytvořené účelově pro PRI, což si PRI dlouho odmítala připustit. Pragmatické křídlo PAN pak dokázalo prosadit využití neformálních institucí v krátkodobé perspektivě právě k ukotvení a posílení formálních institucí, které byly tak dlouho podkopávány (Eisenstadt 2006: 238-245).

¹⁵ Viz Eisenstadt 2004: 183-186.

3. HISTORICKÝ KONTEXT

Kapitola o historii je do této práce zakomponována pro doplnění širšího kontextuálního pojetí. I když předkolumbovská aztécká civilizace nebo caudillové devatenáctého století nemají přímé implikace na námi zkoumané téma, mexickou společnost její historie nepopíratelně ovlivňuje. Všechny časově vymezené fenomény mají dodnes odezvy a je třeba je znát a mít v povědomí, ať už se zabýváme jakýmkoli aspektem současného Mexika.

Indiánský původ velkého počtu mexických obyvatel je zejména důležitý pro určení sociálně-kulturní povahy jednotlivých mexických států. I když vliv tohoto tématu na zkoumané téma je spíše několikrát přenesený než zcela zřejmý, je třeba si uvědomit, že v těch nejzásadnějších okamžicích přechodu k demokracii v Mexiku indiánské obyvatelstvo reprezentující chudší vrstvu obyvatel tvořilo strategický stabilní elektorát PRI, a i když se s ní nejspíše plně neztotožňovalo (ve smyslu například členství), pomohlo PRI do jisté míry přestát nejtěžší období přerodu. Aztécká i Mayská říše se rozkládaly zejména na území Mezoameriky¹⁶ a indiánské obyvatelstvo je v tomto regionu v mnoha státech většinou skupinou. Aztécký jazyk nahuatl je dodnes používán a indiánské tradice i správa vlastních komunit je upravena mexickou ústavou ve článku č. 2 (SEGOB 2014). Situace této vrstvy společnosti (i když to může znít pejorativně, indiánské obyvatelstvo je skutečně poměrně endogenní skupina a sama sebe definuje vně společnosti, což je podmíněno mimo jiné i historií, která zejména v období vrcholné španělské kolonizace nebyla příliš příznivá) tvořila a vytváří důležité téma, které v žádném případě nelze přehlížet jak mexickými politiky, tak výzkumníky sociální vědy. Například známý konflikt v Chiapasu a vznik Zapatistického hnutí národního osvobození (EZLN) na obranu chudých vrstev obyvatelstva, zejména toho domorodého, přilákal pozornost celého světa a měl svou roli v demokratizaci Mexika.¹⁷ Početnost této skupiny taktéž ovlivňuje volební výsledky napříč celým Mexikem, neboť postavení kandidující strany či jednotlivce k právům a situaci domorodého obyvatelstva může v konečném výsledku znamenat rozdíl desítek

¹⁶ Označení Mezoamerika se používá pro státy středního a jižního Mexika a některé další části středoamerických států. Jedná se však spíše o kulturní než teritoriální celek, který v různých obdobích obývaly indiánské civilizace. Více viz např. Fosterová 2009: 8-22.

¹⁷ Více viz Měšťánková 2009: 132-136.

procent hlasů. Marginalizace *los indígenas*¹⁸ se naštěstí postupně eliminuje, ale dlouhá staletí útlaku se nenávratně promítla v důvěře v nápravu a vyřešení této otázky zůstává na dalších generacích.

Tři století pod španělskou nadvládou radikálně změnila identitu celého regionu. Z těch nejzřejmějších odkazů lze zmínit jazyk a náboženství, v Mexiku je podle výzkumu institutu INEGI z roku 2011 kolem 83 % obyvatelstva katolické, což deklaruje obrovský historický vliv církve na podobu státu (INEGI 2011: 3). Ovšem daleko závažnější změnu způsobil až přístup Evropanů ke koloniím, kteří zastávali povětšinou dva názory, jeden upřednostňoval obohacování vysílající země bohatstvím, které se našlo v koloniích; a druhý se snažil o obohacení kolonizátorů přímo v koloniích (Fosterová 2009: 81). Tohle neprostopné sobectví uvrhlo mnoho kolonií do devastujícího procesu ničení kultury, a představa o obohacování se elit na úkor všech ostatních (a ve výsledku mnohdy i sebe) zůstala zakořeněna v mexické společnosti na dlouhá staletí.

Španělským kolonizátorům se také podařilo demotivovat lidové vrstvy obyvatelstva (tedy domorodce, mestice a další smíšené etnika), které ačkoli hrály důležitou roli v boji za nezávislost, byly dál utlačovány, neboť revoluce nebyla natolik radikální, aby dokázala odstranit všechny staré struktury, které vytvořily mocenské vakuum, v nichž se nejlépe zorientovali tzv. *caudillos*.¹⁹ Většina *caudillos* byla potomky španělských kolonizátorů, což znamenalo, že měli k dispozici značné množství prostředků k uplatňování své moci. Jejich zájem byl zřejmý, decentralizovat vzniklý stát a rozdmýčávat rozbroje v politickém systému tak, aby se proti nim nemohla etablovat opozice. V očích latinskoamerické společnosti to však byly důležité ikony, které oproti nerozhodné a izolované centrální vládě představovaly pevnou vládnoucí ruku, na kterou byla tři sta let zvyklá. Tento přístup se promítl i do moci prezidenta a nejnámějším z nich se v tomto období stal *caudillo* z Veracruz Antonio López de Santa Anna, jenž dosáhl na post prezidenta celkem 11 krát (Měšťánková 2009: 41).

¹⁸ *Los indígenas* se dá prakticky přeložit jako „domorodci.“

¹⁹ Termín používaný pro označení lokálních vůdců s vojenskou silou, kteří ovládali jednotlivé regiony na úkor centrální vlády.

V tomto období působilo několik zásadních linií zlomu²⁰. Konfliktní linie stát versus církev se mohla, díky nebyvale úspěšné katolizaci obyvatelstva, zdát dopředu determinována. Na dlouhou dobu církev ovládala mnoho společenských institucí, nicméně sekularizace nakonec zvítězila (jak ostatně dokazuje ústava z roku 1917, která určuje Mexiko jako sekulární stát). Tento bod zlomu prostupoval i linii liberálů proti konzervativcům, jejichž soupeření po osvobození v devatenáctém století bylo jedním ze zásadních příčin chaosu, který ukončil až diktátor Porfirio Díaz. Politika se v tomto období uskutečňovala převážně skrz armádní puče a převraty. Porfirio Díaz se tímto způsobem dostal k moci, u níž se udržel dlouhých 35 let. Zákaz na znovuzvolení prezidenta provázející Díazovu kandidaturu se tak nekonal, a i když jeho technokraté zaváděli liberální reformy, *Porfiriato*²¹ bylo diktaturou, ve které prosperovaly hlavně politické a ekonomické elity (Měšťánková 2009: 44-46).

Nejdůležitějším momentem pro pochopení dalšího směřování Mexika ve zbytku dvacátého století je revoluce 1910-1920. Občanská válka si v těchto letech vyžádala život více než jednoho milionu lidí, přesto se stala zdrojem nesmírné národní hrdosti. Kromě tohoto psychologického efektu měla také za následek onen zákaz znovuzvolení, pozemkovou, sociální i politickou reformu a v delší časové perspektivě i zrod dodnes relevantního systému politických stran. Příčiny revoluce byly zároveň i faktory formující tři mezi sebou soupeřící (vojensky i politicky) tábory. Liberálové požadující politickou reformu pod vedením Francisca I. Madery, zapatisty Emilia Zapaty požadující pozemkovou reformu a villisty Pancho Villy brojící za sociální reformu. Madera, který se prohlásil za prezidenta po volební prohře s P. Díazem, byl vystřídán na prezidentském úřadě generálem Huertou, jenž byl svržen za pomoci USA, která podporovala nově vzniklé hnutí konstitucionalistů Venustiana Carranzy, který nakonec svůj post i přes krátké přerušení obhájil a vládl do roku 1920, kdy se mu nepodařilo zmanipulovat volby proti Álvaro Obregónovi a při svém útěku byl zavražděn. Revoluce samozřejmě byla mnohem komplexnějším procesem, nicméně pro naše účely bude tato redukce postačovat. Jedním z nejdůležitějších výstupů revoluce byla ústava z roku 1917. Zaváděla prezidencialismus s přímou volbou prezidenta

²⁰ Konfliktní linie v dnes již klasickém pojetí S. M. Lipseta a S. Rokkana.

²¹ *Porfiriato* je termín, kterým se označuje období vlády Porfiria Díaze.

a překvapivě (vzhledem k tomu, že ji připravovali konstitucionalisté) obsahovala i prvky kompromisního řešení mezi znesvářenými tábory. Ústava taktéž omezila církev, zahraniční vliv a haciendy, přežitky feudalismu (Měšťánková 2009: 46-54; Fosterová 2009: 161-172).

Pro vznik hegemonické strany, která se udrží u moci na více než sedmdesát let, je možná období po revoluci stejně důležité jako revoluce samotná. Rokem 1920 sice zvítězil tábor konstitucionalistů, nicméně násilí pokračovalo dál, i když v mnohem menší míře. Á. Obregón byl úspěšný generál, ministr války a pragmatický prezident, dokázal smířit znesvářené reformistické tábory a prosazoval veškeré sociální požadavky deklarované ústavou z roku 1917. Reformoval školství a stavěl důraz na mexický nacionalismus (přestože třeba USA slíbil nedotknutelnost ropných koncesí). Nedokázal však vyřešit politickou krizi, která se naplno projevovala před prezidentskými volbami. V roce 1924 v nich zvítězil Plutarco Elías Calles, jehož první funkční období se neslo v podobném duchu jako za jeho předchůdce. Obregónovi se však vyhrocující se politická krize stala osudnou, když radikální skupiny pobouřilo jeho znovuzvolení (které bylo mimochodem v ústavní reformě dovolující znovuzvolení, schváleno kongresem, a jejíž součástí bylo i prodloužení prezidentského mandátu na 6 let, šestiletý mandát zůstal, možnost znovuzvolení nikoli) a v roce 1928 jej jeden z nich zavraždil. Tuto politicko-společenskou patovou situaci mělo vyřešit založení Strany národní revoluce (PNR) (Měšťánková 2009: 54-58; Fosterová 2009: 176-181).

3.1. PRI OD VZNIKU PO ZAČÁTEK 90. LET

J. J. Linz charakterizuje autoritativní režimy sérií endogenních faktorů, jejichž relevance je dnes všeobecně akceptována.²² Linz ovšem svou teorii zakládal převážně na studii Frankova Španělska a jako taková je obsahově již dost zastaralá (což samozřejmě nijak nemusí snižovat její validitu). Jistá aktualizace je tedy na místě. Levitsky a Way v knize *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War* uvádějí některé další příčiny existence (v původním pojetí tedy spíše zániku) hybridních, respektive autoritářských režimů. Jsou jimi dvě široké kategorie založené na bázi mezinárodních vztahů a jedna ryze

²² Viz Linz 2000: 159.

vnitrostátní. Spojení nebo napojení na demokracie západního typu (*linkage*) a vliv nebo působení externích faktorů na demokratizaci (*leverage*). Vnitřní kategorií je pak organizační síla autoritářského režimu. Všechny tři tyto relativně obecné kategorie mají další podkategorie, které detailněji ilustrují jejich vliv (Levitsky, Way 2010: 38-70). Autoritářský režim PRI je v tomto prizmatu jedinečný, neboť svou dlouholetou úspěšností (myšleno udržení se u moci) prokázal mimořádnou schopnost adaptace na všechny eventuální tlaky na demokratizaci. Odkud ale tato výjimečnost vzešla?

Politická krize v roce 1928 způsobená četnými faktory, z nichž nejzávažnějším byla polarizace mexické společnosti po občanské válce, mohla být vyřešena několika způsoby. Prvním řešením mohlo být jmenování do funkce prezidenta dostatečně silného armádního generála, který by zároveň byl přijat civilními stranami dominujícími v kongresu. Druhé řešení pro Callese bylo nechat se znovuzvolit na prezidentský post. Konečně třetí řešení obsahovalo uzpůsobení procesu volby prezidenta tak, aby nedocházelo ke konfliktům a zavedení mechanismu institucionálního typu reprezentujícího zájmy dominujících sociálních skupin (Garrido 1982: 65). Calles prokázal svůj pragmatismus přijetím třetího řešení a vytvořením nové platformy spojující revoluční skupiny do PNR, která obsahovala celkem 148 stran. Představitelé nového subjektu se dohodli na kontinuitě revoluce, vzájemném respektování a především na stranické disciplíně, která měla zamezit dalším krizím a ustanovit nebývalou stabilitu státních institucí (Garrido 1982: 92). Calles tak vytvořil stranu, která mu zajišťovala moc a vliv až do roku 1934, toto období je nazýváno *Maximato*.²³

PNR se v roce 1938 přejmenovala na Stranu mexické revoluce (PRM), která se do jisté míry (hlavně kvůli ideovému posunu nového prezidenta směrem „doleva“) distancovala od některých kroků své předchůdkyně.²⁴ Lázaro Cárdenas se tak dokázal vymanit z vlivu Callese a začal prosazovat poměrně radikální levicovou politiku, kupříkladu znárodnění ropného průmyslu na úkor amerických společností, konečně rozsáhlá pozemková reforma, zavedení ekonomického

²³ P. E. Calles se sám jmenoval tzv. *jefe máximo*, což byla neformální funkce symbolizující jeho vrcholnou moc. Více viz Garrido 1982: 103-177; Fosterová 2009: 182.

²⁴ Viz např. Capacitación Política del Comité Ejecutivo Nacional del Partido Revolucionario Institucional 1986: 526-534. Kritizování šestiletého plánu vytvořeného ještě PNR v roce 1934 pro jeho fašizující tendence, jenž měl navíc uvrhnout Mexiko do područí Spojených států.

modelu ISI a markantní zásahy státu do ekonomiky, a finální podoba vztahů státu a církve (církve si ponechala svou autonomii výměnou za nevměšování se do politických záležitostí) (Měšťánková 2009: 59; Fosterová 2009: 187). Pro PRM to znamenalo ukotvení čtyř sektorů, ze kterých byla strana konstituována: rolnický, lidový, dělnický a vojenský.

Poslední změna jména již znamenala spíše „pouze“ ukotvení dominance. Na konci funkčního období dalšího prezidenta Ávily Camacha se z PRM stala PRI a civilní sektor převládl nad tím armádním. Prvky autoritářského režimu PRI podle Měšťánkové (postavené na základě výzkumu José Carbonella) tak jsou:

„1) *Hyperprezidencialismus,*

2) *disciplinovaná a loajální vládnoucí strana,*

3) *loajální opozice,*

4) *státní korporativismus,*

5) *centralizovaný federalismus,*

6) *loajalita jiných společenských aktérů“* (Měšťánková 2009: 60).

Toto je pak s přihlédnutím k výzkumu Levitského a Wayne doplněno ještě o minimální tlak na demokratizaci z vnějšku a poměrně značné avšak omezené spojení se zeměmi „západu“ (propojení spíše v ekonomické rovině, a to ještě často omezované)²⁵. Plnění těchto podmínek podléhalo okolnostem, avšak jejich podstata se nijak markantně nezměnila až do definitivního pádu režimu v roce 2000. Režim PRI byl nadále upevňován i přes otřesy, které jej provázely jak jinak než před prezidentskými volbami. Ideologicky PRI nespádala jednoznačně do žádné tradiční kategorie, neboť její inklinace se měnila v závislosti na ideovém aparátu jednotlivých prezidentů. Pokud ovšem některý z nich prosazoval až příliš levicové nebo pravicové reformy, došlo uvnitř strany k názorovému štěpení, což

²⁵ Teorie Levitského a Wayne je v této práci pouze lehce zmíněna, přesto její přínos nelze opomenout, a tak s jejími kategoriemi bude dále pracováno s přihlédnutím k tomu, že stěžejní teorií je pořád teorie tranzice Karlové a Schmittera. Tedy vliv mezinárodního prostředí na přechod k demokracii/demokratizaci je brán v potaz, ve středu zájmu ovšem zůstává interakce elit a jejich strategie. Pro další informace o práci Levitského a Wayne viz např. Levitsky a Way 2006: 199-216; nebo lépe Levitsky a Way 2010: 149-161.

mohlo vyústit až ve vystoupení ideově opačného kandidáta ze strany a případné založení (nutno říci dočasné) opozice. K této situaci došlo celkem čtyřikrát, z nichž první tři po sobě jdoucí signalizovaly (pro PRI) nutnost upevnění systému nástupnictví a poslední štěpení předznamenávalo konec dominance PRI jako takové: v roce 1940 Juan Andreu Almazán kandidoval proti M. A. Camachovi, v roce 1946 Ezequiel Padilla neuspěl proti M. Alemánovi, Henríquez Guzmán se v roce 1952 postavil proti Ruizovi Cortinesovi a naposled Cuauhtémoc Cárdenas kandidoval proti C. Salinasovi (Magaloniová 2006: 44-45).

Stabilita politická znamenala pro Mexiko stabilitu ekonomickou a vice versa. Ovšem tento vztah není tak jednoznačný, neboť zde působí i další vlivy typu světových ekonomických krizí nebo naopak manipulace s výsledky voleb legitimizující vládu i přes reálný (či spíše předpokládaný) pokles podpory (Magaloniová 2006: 82-85). Volby byly v druhé polovině dvacátého století vůbec zajímavý fenomén, neboť PRI dokázala svou moc zakotvit tak, že revize jejich výsledků z důvodů neznámé míry jejich falšování není dodnes v podstatě možná. Alberto Diaz-Cayeros, Beatriz Magaloniová a Berry R. Weingast se ve své práci snaží určit reálnou podporu PRI a počet hlasů odevzdaných pro PRI z jiných důvodů (respektive spíše vysvětlit to druhé zmíněné), pomocí vyváření modelů založených na racionálním rozhodování a určených sadou socioekonomických proměnných. V lokálních volbách se tak podle nich voliči rozhodovali mezi vládou opozice, která by ovšem byla odříznuta centrální vládou PRI od prostředků ke správě, a vládou buňky PRI s podporou federální vlády. Tento efekt se pak promítá do národní (respektive státní) úrovně. Existence tlaku PRI na lokální volby je podmíněná kontrolou nad institucemi na státní úrovni, která byla umožňována pravidelným selháváním koordinace opozice preferujících lokalit (Diaz-Cayeros, Magaloniová a Weingast 2008: 8-12).²⁶

Vývoj strany ovšem na konci šedesátých let dramaticky poznamenal masakr v Tlatelolcu, který byl vyvrcholením převážně studentských protestů proti manipulaci s volbami. Vláda Gustava Ordaze Díaze situaci v roce 1968 těsně před datem konání Olympijských her v Mexiku vyřešila násilným způsobem, jenž PRI v očích mnoha voličů nenávratně poškodil. Tehdejší úřady tvrdily, že na náměstí

²⁶ Číselné zobrazení jejich výzkumu v tabulce koeficientů lze nalézt v: Diaz-Cayeros, Magaloniová, Weingast 2008: 29.

Tři kultur zemřelo pár desítek lidí, ovšem pozdější důkazy odhalily až stovky nevinných obětí (Fosterová 2009: 204-206). Další prezident pronásledoval politiku pro zlepšení reputace PRI (masakr v Tlatelolcu měl sice poměrně značnou negativní odezvu v popularitě vlády PRI, ta ji ale dokázala minimalizovat systematickým popíráním události a propagandistickou kampaní), Luis Echeverría skrz populistické sliby ukonejšil mexickou společnost, což ji ovšem ve výsledku nahnalo do ekonomických krizí osmdesátých let.

Kapitola vládnutí Luise Echeverría byla vůbec pro Mexiko a ve výsledku hlavně pro PRI katastrofální. I když byl považován za levicového prezidenta a snažil se zlepšit sociální situaci nejchudších, jeho vláda investovala spíše do strukturálního vývoje nežli sociálních programů. Echeverría také naboural jeden ze stěžejních pilířů loajální povahy PRI, když nahrazoval členy svého kabinetu zbrkle a podle domnělé neoblíbenosti. Jeho posedlost vlastní reputací tak narušila stavební kameny mocenského monopolu PRI, voliči ani členové strany již nedůvěřovali její schopnosti prosazovat celospolečenské zájmy a ekonomická krize, kterou pravcoví následníci na prezidentském křesle řešili liberálními reformami, pak přerostla v krizi legitimacy (Schlefer 2008: 148-156).

Těm nejzásadnějším liberálním ekonomickým reformám ovšem předcházely ještě reformy volební, které byly již několikrát zmíněny. Vlnu politických reforem zaměřených na volební systém skutečně iniciovala sama strana PRI v domnění toho, že zdánlivé otevření stranického systému jí nad ním přinese větší kontrolu. Tento reformismus byl také výsledkem určitého narůstajícího trendu uvnitř strany, totiž postupná ztráta absolutní loajality.

První volební reforma z roku 1977 tedy byla zamýšlena jako legitimizace režimu skrz uvolnění politické soutěže, ovšem její povaha nebyla pro volby samotné zvlášť zásadní. Zvyšovala počet křesel v Poslanecké sněmovně, upravovala podmínky pro registraci stran a alternovala volební systém. Fakticky reforma ponechala výsledky v režii PRI.²⁷ Reforma z roku 1986 měla opět centralizovat moc v rukách PRI. Osmdesátá léta se nesla v duchu ochabující dominance PRI a v mnoha státech převážně na severu Mexika PRI ztrácela kontrolu úplně. Jak již bylo předesláno krize legitimacy způsobená rozdílem

²⁷ Více viz Měšťánková 2009: 88-91.

v revoluční rétorice a faktické politice (*policy*) vedení PRI zvyšovala volební zisky opoziční (i když kolaborující) strany PAN. Volební reforma opět zvýšila počet křesel ve sněmovně a navíc zaváděla příslibení zisku nadpoloviční většiny hlasů pro vítěze bez ohledu na výsledky ostatních stran. Důležitější byl rozkol, který způsobila vládní politika ekonomické liberalizace, uvnitř PRI. Kolem Cuauhtémoca Cárdenase se vytvořil levicový proud *Corriente democrática* (CD), jenž se nakonec od PRI v roce 1987 oddělil a v široké levicové koalici s dalšími stranami nasadil Cárdenase do volebního klání o post prezidenta (Měšťánková 2009: 91-98).

Kandidát PRI Carlos Salinas de Gortari v jedné z nejvíce zpochybňované mexické prezidentské volbě Cárdenase porazil těsnou většinou. Cárdenas výsledky neuznal a snažil se donutit PRI k jejich revizi ale jeho klesající podpora a uznání výsledků stranou PAN znamenala konec jeho snahy, i když nástupnická strana CD, tedy PRD měla v průběhu 90. let získat důležitou pozici (Měšťánková 2009: 97-98).

3.2. DEMOKRATIZACE KONCE DVACÁTÉHO STOLETÍ

Jak již bylo několikrát řečeno, Mexiko je ve svém vývoji i v současné době velkým specifikem. Při zkoumání většího počtu případů, k němuž se většina teoretiků zabývajících se Latinskou Amerikou uchyluje, jsou přehlíženy důležité odchylky a naopak vyzdvihovány marginální korelace. Důraz na jednotnou definici demokratizace ovšem umožňuje také sledování viditelných unikátních průvodních jevů, které by v rozvolněné definici zanikly jako jeden z mnoha možných faktorů. Jedním z těchto jevů je v Mexiku problematika stability. V hektických devadesátých letech byla opomíjena a nadšení z demokratizace, tedy především na straně opozice, překrylo relativní nedostatky ve struktuře společnosti, což se v současné době projevuje ve fenoménu demokratického deficitu.²⁸

Stabilita v průběhu druhé poloviny dvacátého století nepůsobila (k překvapení některých vědců) ve vztahu k demokratizaci příčinně, právě naopak. PRI dokázala demilitarizovat politiku jako málokterý další latinskoamerický stát.

²⁸ Pro komplexnější vysvětlení složitosti zkoumání demokracie/demokratizace v Mexiku a Latinské Americe obecně, viz např. Paz 2003: 167-184.

Ovšem určitá militarizace policie způsobila jiný problém, který s touto prací zase tolik nesouvisí, ale jistě stojí za zmínku, totiž v důsledku se zmilitarizovaly i různé mafiánské skupiny. Tím, že armáda ztratila reálný vliv na politiku, si vláda vytvořila prostor pro nebývalé upevnění moci. Revoluční rétorika pak napomáhala k diskreditaci jakékoli opozice v očích veřejnosti. Politická stabilita vedla k ekonomickému rozvoji, který měl za následek vyšší požadavky středních a nižších sociálních tříd. Až ten poslední důsledek působil na tlak k demokratizaci (Levy, Bruhnová, Zebadúa 2006: 5-10). V Mexiku navíc neexistoval (či existoval v zanedbatelné míře) tlak zvnějšku neboť v době Studené války bylo v zájmu USA udržet v regionu stabilitu, aby nedocházelo k marxistickým revolucím.²⁹ Posílení předposledního a oslabení posledního zmíněného faktoru převážně v polovině devadesátých let zasazovalo hluboké rány autoritativnímu režimu. Výhody účasti na vládní politice již nepřevyšovaly nevýhody neúčasti. Jedna z nejdůležitějších demokratických institucí, volby, přestala existovat jako legitimizační prostředek nedemokratické vlády, která byla nakonec z velké míry rozložena zevnitř.

Když byl v roce 1988 zvolen prezidentem Carlos Salinas a od PRI se odtrhlo její levicové křídlo s Cárdenasem, strana PAN zažívala své vrcholné období, které předznamenávalo brzkou změnu režimu. PRI po desetiletích s pohodlnou ústavní většinou v Kongresu byla nucena spolupracovat s dosud pouze tolerovanou opozicí. Ve státech na severu Mexika pak ve prospěch PAN dělala ústupky v podobě křesel starostů a později i guvernérů. PRI skutečně používala volby coby legitimizační prostředek pro svou vládu. Některé výsledky podvodem ještě umocňovala, aby deklarovala svou univerzalitu a otevřenost pro všechny Mexičany. Zajímavé je ovšem i její využití voleb pro uspokojení svých ambiciózních členů. Kariérní systém, který za desetiletí své existence PRI vytvořila, fungoval perfektně až do doby, kdy byl narušen Luisem Echeverriou, a definitivně rozbořen po volbách v roce 1987 a následným odštěpením CD. Legalizace do té doby (tedy do volební reformy z roku 1977) ilegální opozice (v podobě povolení množství převážně levicových stran) a osmělení té legální pak

²⁹ Vztahy Mexika a USA po studené válce do začátku nového milénia jsou analyzovány například v knize *The United States and Mexico: between partnership and conflict*. Viz Domínguez a Castro 2001. Pro hlubší vhled do politiky Spojených států směrem k Latinské Americe v podstatě od jejich zrodu viz Schoultz 1998.

vytvořila soutěživý systém, ve kterém už zdiskreditovaná PRI neměla jistotu příznivého výsledku (Levy, Bruhnová, Zebadúa 2006: 87-90).

Jeden ze stěžejních pilířů demokratických voleb je jejich nezávislá organizace a kontrola. Již od roku 1917 při přijetí mexické ústavy existovaly volební soudy, jejich působnost se ovšem různila a ve výsledku vždy odpovídaly vládě, která měla monopol i v komisích a v procesu sčítání hlasů. To dodávalo PRI jistotu, že volby dopadnou podle jejich představ. Ovšem v roce 1990 byla vytvořena nová instituce pro kontrolu voleb Instituto Federal Electoral (IFE), která již nesla prvky nezávislosti (i když většinu v tomto orgánu pořád utvářeli lidé spjatí s prezidentem či vládou). Důležitá změna pak nastala v roce 1994. Carlos Salinas pokračoval v liberálních ekonomických reformách (a naopak se snažil uměle udržet PRI u vlády pomocí „minimálních kvót“ v Kongresu³⁰), které vyústily v přijetí Severoatlantské dohody o volném obchodu (NAFTA). Důležité u této smlouvy bylo, že američtí senátoři podmiňovali její ratifikaci mexickými demokratickými reformami a tak současně i pod tlakem povstání v Chiapasu (EZLN je téma samo o sobě a je v této souvislosti zmíněno jen krátce) za lepší podmínky pro nejchudší vrstvy, byla přijata reforma z roku 1994. Ta jednak opět upravovala volební systém a hlavně IFE dostala plnou nezávislost a mohly se tak konat první skutečně nezávislé volby. Prezidentské volby roku 1994 se *de iure* nejvíce přibližovaly demokratickým podmínkám, jejich výsledek, tedy výhra Ernesta Zedilla o skoro dvojnásobek hlasů druhého kandidáta, ovšem poskytuje prostor pro pochybnosti.³¹ (Měšťánková 2009: 98-101; Historia del Instituto Federal Electoral 1991). Hospodářská krize na konci roku 1994, v jejímž důsledku zemi opustila spousta zahraničních investorů, pak donutila PRI k dalšímu vyjednávání s opozicí, jehož výsledkem byla reforma z roku 1996³², jež formálně odstraňovala z voleb všechny zbývající nedemokratické prvky.

3.2.1. SEDMNÁCTÉ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ PRI 1996

³⁰ Tzv. *cláusula de gobernabilidad* v podstatě přiřkla automaticky nadpoloviční většinu v Poslanecké sněmovně vítězi většinové části voleb (tedy 300 z 500 mandátů). Více viz např. Huertas 2013.

³¹ Pro detailnější přehled viz graf IFE, dostupný online: http://www.ife.org.mx/documentos/RESELEC/nuevo_1994/pres_94/nac_edo/nac_pre_94.html

³² Více viz např. Andrade Sánchez 1997.

Dosavadní věda zabývající se spojením ekonomické situace a podporou režimu poměrně imperativně tvrdí, že přístup voličů k tomuto tématu je buďto retrospektivní nebo prospektivní. Na základě výzkumu Beatriz Magaloniové se pak dá vysvětlit vítězství kandidáta PRI Ernesta Zedilla v prezidentských volbách 1994 i podpora voličů v průběhu jeho funkčního období (Magaloniová 2006: 156-163³³). I když ekonomická situace země v posledním roce vládnutí Salinase byla recesivní, v průběhu jeho mandátu Salinas dokázal poměrně úspěšně stabilizovat makroekonomickou situaci Mexika (hlavně tedy v připoutání ekonomiky k USA). Jeho proreformní politika napojená na Spojené státy sice působila značně negativně na nacionálně orientované voliče, ale ve výsledku skepsi přemohla mediální masáž. Několik faktorů ovlivňujících chování voličů se však již v devadesátých letech změnilo, např. tzv. faktor strachu. V knize editované Rodericem Ai Campem využívá několik dalších autorů výzkumy veřejného mínění pro analýzu dominantního postavení PRI v mexické společnosti. Faktor strachu se projevoval až u třetiny voličů, kteří byli přesvědčeni, že jakýkoli projev namířený proti PRI by pro ně znamenal nebezpečí násilí (Stevensonová a Selingson 1996: 59-80³⁴). Zhoršující se ekonomická situace měla také očekávaný následek ztráty důvěry ve vládnoucí garnituru. Jak je tedy možné, že Zedillo dokázal uspět? Zásadně zapůsobila rozdrobenost opozice a nedůvěra v demokratizační rétoriku, Zedillo dokonce dokázal ekonomickou krizi zvrátit a mobilizovat voličskou základnu. Důsledkem byl nárůst voličů, kteří se identifikovali jako *priistas* (Camp 2004: 30-32).

PRI však v roce 1995 ztratila pozice v guvernérských volbách, v důsledku čehož došlo ke změně i na postu formálního předsedy strany. Tento fakt se tedy stal důvodem pro svolání Sedmnáctého národního shromáždění, které mělo reflektovat tehdejší volební situaci. Hlavním tématem se ale staly pravomoci prezidenta a jejich omezení. Stranické špičky již nebyly spokojeny s nastavením neformální instituce *dedazo* a hodlaly jej změnit. Debata o reformulaci profilu kandidáta na post prezidenta se řídila skutečně diplomaticky, neboť zásadní pro onu definici byla především volba slov. Nově mělo jít o člověka, který buďto byl v čele strany (myšleno i lokálních buněk) nebo zastával volenou funkci. První

³³ Zajímavý je hlavně graf na straně 162 ukazující vzestupný trend popularity E. Zedilla.

³⁴ Tabulkové vyjádření jejich výzkumu na stranách 67-74.

podmínka by nebyla nijak zvláštní problém, ovšem ta druhá nastavovala nebývalý precedent, protože prezidentů, kteří prošli volebním procesem, bylo v době dominance PRI velice málo. Pořád to ovšem nesvazovalo současnému prezidentovi Zedillovi ruce tolik, jako konečná formulace, která byla nakonec přijata. Počítala s tím, že kandidát bude (bývalý) „voják³⁵ a předseda strany a volený úředník“ (Langston 2006: 155-156). Tento zvrat ve straně omezoval dlouho budované dominantní postavení prezidenta, respektive jeho monopol na určování svého následovníka, neboť spousta tehdejších členů kabinetu (ze kterých bylo v minulosti pravidelně vybíráno) byli technokraté, kteří zkrátka neměli možnost nové podmínky plnit. Znamenalo to tedy definitivní rozklad kariérního systému a tím i jednotnosti strany.

Celý tento proces také znamenal omezení pravomocí prezidentského úřadu vůbec. Od hyperprezidencialismu, který byl pro autoritativní hegemonickou vládu PRI charakteristický (a nutno dodat také životně důležitý), se nenápadně přešlo k prezidencialismu podobnému systému USA. To je poměrně závažný posun směrem k demokracii, neboť Kongres, který byl de facto celou druhou polovinu dvacátého století irelevantní „přikyvovací“ komorou, postupně získal postavení důležitého politického hráče (Valadés 2011).

3.2.2. PREZIDENTSKÉ VOLBY 2000

Pro základní koherenci tématu je třeba alespoň okrajově zmínit proces výběru kandidáta strany PRI v roce 1999 do nadcházejících stěžejních prezidentských voleb. I když prezidentské volby roku 2000 jsou v každém ohledu přelomové, jejich čistě faktické nastavení se nijak zvlášť nelišilo od jiných prezidentských voleb, tedy volilo se přímo, systémem prvního v cíli a mandát zvoleného kandidáta činil 6 let bez možnosti znovuzvolení.³⁶ V přechozí kapitole je zmíněn jeden z faktorů, které oslabily pozici mexického prezidenta. Neformální instituce *dedazo* již nebyla přijatelná jak pro stranické špičky PRI, tak pro samotného Zedilla, neboť pokračující demokratizace (v tomto kontextu převážně voleb) si vynucovala změnu starého systému. Umírněnost celého přerodu z autoritářského

³⁵ V původním znění „*militant*“, výraz, který měl zajišťovat pokračování revoluce, tedy že kandidát na prezidenta musí mít vojenský výcvik.

³⁶ Více informací naleznete na stránkách INE. Información Básica Sistema Electoral Mexicano. Instituto Nacional Electoral [online]. 1991 [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Informacion_Electoral/

režimu byla v Mexiku podmíněna racionálním chováním vrcholných politiků. I zde se Zedillo zachoval politicky umně a pro výběr kandidáta do prezidentských voleb vyhlásil stranické primárky. Formální instituce si pomalu začínaly vydobývat svou pozici na úkor těch neformálních, které převládaly v politickém systému víc než půl století. Voličská percepce primárních voleb se lišila podle toho, z jakého jsou regionu, zdali vyhrál favorit dotázaného, a ještě důležitěji, se kterou stranou se vlastně dotázaný identifikuje (Barracca 2001: 44-51). V Ciudad Juárez voliči PRI viděli primárky pozitivně (z hlediska organizace, transparentnosti, atd.), nevoliči PRI je pak logicky vnímali neutrálně až negativně (Barracca 2001: 62). I když se výsledky takového výzkumu s velkou pravděpodobností liší region od regionu, jistý trendový prvek jim nelze upřít.

PRI ztratila schopnost udržet si loajalitu svých ambiciózních členů, neboť nebyla dále schopná zajišťovat výsledky voleb. Pro politiky, kteří by před předem jasnou volbou kandidáta neuspěli, bylo jednodušší stranu jednoduše opustit a kandidovat za stranu jinou (Langston 2006: 157-158). Primární volby tak nebyly ani tak tím nejracionálnějším, co mohl Zedillo udělat, ale spíš jediným možným východiskem z tíživé situace. Do jaké míry chování vedení PRI přispělo k rozpadu režimu je podnětné téma pro další výzkum. Rigidní křídlo členů PRI Zedillovi vyčítalo reformy rozkládající integritu moci, to však bylo v posledních letech dvacátého století upozaděno. Na druhou stranu liberálněji orientovaní členové byli přesvědčení, že reformou PRI neztratí na atraktivitě v již tak nevyhnutelně tranziční situaci. Těžko si ovšem představit volební potenciál kandidáta, který by byl vybrán tradičně podle instituce *dedazo*.

Vítěz primárních voleb, Francisco Labastida, se ve své kampani do velké míry choval jako favorit předchozího prezidenta. PRI neměla nijak zvlášť vyvinutou schopnost reflexe voličských preferencí a jejich profilů. Proč by také měla mít, když doposud jí k vítězství stačilo ovládat klíčová stádia volebního procesu? Nicméně jejich voličstvo, sestávající se převážně ze socioekonomického hlediska ze slabších skupin, v proudu modernizace a zlepšování životní úrovně razantně ubývalo (Klesner 2004: 91-122). Nakonec tak PRI soustředěná na odborové a další lidové organizace selhala v jejich mobilizaci, Labastida nedokázal reformovat profil PRI natolik, aby přitáhl i nové voliče (to se také

ukázalo jako slepá ulička volební kampaně), což pro kandidáta PAN, Vincenta Foxe, znamenalo to, že nemusí působit až tak svým programem, jako spíše antagonistickým postavením vůči dosavadnímu režimu (Bruhnová 2004: 151-152). Vincente Fox se navíc dokázal ještě před primárními volbami v PAN zviditelnit natolik, že odradil jakoukoli konkurenci a PAN tak vystupovala navenek jednotněji, než roztříštěná PRI (Bruhnová 2004: 130). Foxův zisk protestních hlasů v jednom z nejdůležitějších okamžiků od Mexické revoluce se nakonec stal rozhodujícím.³⁷

³⁷ Detailnější informace viz např. Saragoza, Ambrosiová a Zárateová 2012: 245-250; Levy, Bruhnová a Zebadúa 2001: 87-111; nebo Domínguez a Lawson 2004.

4. TRANZICE V MEXIKU A ROLE NEFORMÁLNÍCH INSTITUCÍ

V kapitolách teorie demokratizace byly popsány čtyři různé, i když do značné míry se překrývající, přístupy k tomuto tématu. Tím nejstěžejnějším pro tuto práci je teorie tranzice a v ní pojetí Terry Lynn Karlové a Philippe C. Schmittera. V jejich teorii lze Mexiko zařadit do kategorie tranzice pomocí paktu. Pakt předpokládá, že silné elity ve státě jsou schopny a ochotny dojít ke kompromisu, a děje se tak často skrze výslovné dohody, ať již veřejné či neveřejné (Dvořáková, Kunc 1994: 68). V tomto ohledu je opět Mexiko vybočujícím příkladem, neboť, i když se uvádí jako vzorový případ přechodu paktem, k dohodám o přechodu mezi elitami nedocházelo přímo explicitně ale naopak spíše tajně. To bylo dáno především tím, že k této tranzici země směřovala poměrně dlouhou dobu před samotným okamžikem, který je dnes považován za zlomový, totiž před vítězstvím Vincenta Foxe v prezidentských volbách roku 2000. Tato již trochu symbolická událost dovršila proces, který započal decentralizací na státní úrovni. V zájmu PRI bylo udržovat centralizovaný stát, který by zajistil minimální tříštění moci, ovšem v důsledku různorodých příčin, do jejichž množiny je v této práci zapracována i role dvou neformálních institucí, nebylo pro vládnoucí elity dále možné udržovat vliv ve všech státech federace. Společným charakteristickým ukazatelem těch nejdříve se demokratizujících států byla jejich poloha³⁸, respektive blízkost k mexicko-americkým hranicím a demografické rozložení obyvatelstva. Strana PAN, která se postavila do čela demokratizačního úsilí, skutečně slavila největší úspěchy v severních státech (Měšťánková 2009: 117-121). Nepopíratelný vliv na celý proces ovšem mělo centrum, které svými reformami přispívalo k devoluci, tedy kromě decentralizace akcentované jednotlivými státy probíhal současně i rozklad nedemokratického režimu na centrální úrovni.

Z pohledu etablování stabilního systému politických stran došlo ve zlomových okamžicích tranzice ke dvěma zásadním proměnám.³⁹ Jednak ve

³⁸ Viz příloha č. 2: výsledky prezidentských voleb roku 2000. IFE 2000.

³⁹ Fenomén institucionalizace stranických systémů v demokratizující se Latinské Americe vysvětluje ve své práci například Clemente Quinones, který používá jako kategorii politickou reprezentaci ve smyslu *accountability* a shody voličských preferencí s pozicí politických stran. Viz Quinones 2012. Angell, Mainwaring a Scully pak pracují s pojmem institucionalizace jako jednoho z hlavních měřítek stranických systémů v Latinské Americe. Více viz Angell, Mainwaring a Scully 1995.

straně PRI, která v sobě sdružovala ideologicky mnoho rozlišných skupin a nakonec nedokázala zachovat autoritativní mechanismy udržující je pohromadě. A jednak také ve straně PAN, která se sice řadila mezi ty opoziční, ale s PRI zejména od osmdesátých let významně kolaborovala, a následně musela obrodit svůj program hlavně z praktického hlediska, tj. kromě převážně kritiky dosavadního režimu začít prosazovat konstruktivní obrodu politického systému, aby legitimovala svou zvyšující se účast na správě státu. Strana PRD se svým ostentativně antirežimním programem, již od svého vzniku do značné míry založeném na levicové ideologii, de facto pokračovala v nastaveném směru. Protesty a odpor PRD proti velkému množství voleb všech úrovní eliminovalo vyjednávací potenciál mezi PRI a PRD (taktéž osobní animozita mezi C. Salinsem a C. Cárdenasem hrála jistě svou zprostředkovanou roli). Z tohoto pohledu pak PRI upřednostňovala racionální opozici strany PAN, kterou měla domněle pod kontrolou. Vedení PRI takto usnadnilo vzestup PAN a naopak si znesvářilo své lokální vůdce (Eisenstadt 2007: 133).⁴⁰

Tranzice tedy probíhala celospolečensky, měnila se samotná struktura společnosti a čím dál početnější vrstva obyvatel volala po dalších demokratických reformách. Strana PAN pro tyto lidi představovala nástroj, kterým mělo být dosaženo přechodu systému a přerodu společnosti. Celý proces tranzice se ovšem nesl v duchu ideově oprostěném, a tak PAN, respektive V. Fox, jako nejsilnější protivník PRI v rozhodující volbě prezidenta v roce 2000, získala i „užitečné hlasy“ od levicových voličů PRD (Dresserová 2003: 332). To ovšem stranu dostalo do nelehké pozice, neboť svou existenci po celá desetiletí ospravedlňovala opoziční strategií vůči PRI. Jak již bylo řečeno, ideologie byla tím posledním, podle čeho se voliči rozhodovali, raději než pro stranu hlasovali pro osobnost. Vicente Fox dokázal svou až marketingovou kampaní přesvědčit voliče celého spektra, že právě on je schopen vyvést zemi z politické krize. Se zisky nových voličů ovšem přišla i velká očekávání a úspěšnost jejich naplnění je na další diskuzi (Dresserová 2003: 330).⁴¹ PAN se v mnoha případech⁴² prezentovala jako nejdemokratičtější strana v mexickém stranickém systému, její působení na

⁴⁰ Pro více informací o roli PRD viz např. Borjas Benavente 2005.

⁴¹ Výbornou publikací o demokratizaci po roce 2000 ale i před ním napsala Patricia Mendozová, *Mexico: A Step Towards or Away from Democratization*. Viz Mendozová 2010.

⁴² Například ve své dlouholeté tradici vnitřních primárních voleb, nebo ve svém systému průhledně a pravidelně se obměňujícího vedení strany. Viz Dresserová 2003: 330.

neformální úrovni ve spolupráci s PRI však může svědčit o minimálně pochybných prostředcích prosazování demokratických ideálů.

Concertaciones vyvstaly jako neformální instituce nahrazující celou řadu těch formálních. V roce 1988 po zvolení prezidenta Salinase došlo k dohodě mezi PAN a PRI, tato dohoda byla nutná pro legitimizaci pochybného výsledku voleb a PAN svou podporou Salinase dostala slib dalších volebních reforem (Eisenstadt 2006: 236). Vzájemné uznávání volebních výsledků těchto dvou stran se stalo v podstatě záležitostí zákulisních dohod, které úplně podkopávaly nezávislou revizi voleb. PRI v tomto případě nejspíše udržela tvář nového prezidenta ve smyslu legitimizace před voliči, nicméně z této dohody lze také vyzorovat nezanedbatelné profity strany PAN, které v dalších letech pouze graduovaly. Jednání o této dohodě bylo zahájeno ze strany prezidenta Salinase a výsledek se vzhledem ke krátkodobým ziskům dá interpretovat jako posilující pro stranu PRI.

Situace kolem guvernérského postu ve státě Guanajuato v roce 1991 je již ohnutím volebního zákona ve prospěch PAN. Vítězný kandidát strany PRI byl centrálním vedením dotlačen k postoupení postu kandidátovi PAN Carlosovi Medinovi Plascenciovi (Eisenstadt 2006: 236). Zde je poměrně snadno viditelný nátlakový potenciál strany PAN, její zvyšující se ambice i volební výsledky jí umožnily multiplikaci své úspěšnosti a v tomto případě to mělo přesně ten zmíněný dvojí podryvající efekt vůči PRI. Hegemon ztratil post guvernéra i loajalitu minimálně členů kolem Ramóna Aguirreho, který tedy pod nátlakem poraženého kandidáta PAN Vincenta Foxe⁴³, části veřejnosti i prezidenta odešel do důchodu (Villamil a Ramos Esquivel 1993: 221).

V průběhu let 1991 až 1996 pak následovaly další dohodnuté machinace na mnoha úrovních státní správy.⁴⁴ Posledním zde zmíněným případem je vzorově využitý nátlakový potenciál strany PAN a obětování postu starosty ve městě Huejotzingo státu Puebla v roce 1996 stranou PRI. PAN za tento ústupek přislíbila navrácení se k vyjednávacímu stolu o další volební reformě, která již

⁴³ Člověka, který o devět let později zasadil autoritářství v Mexiku pomyslnou poslední ránu.

⁴⁴ Pro přesnější orientaci v Toddem A. Eisenstadtem zkoumaných *concertaciones* viz Eisenstadt 2006: 227-248, nebo Eisenstadt 2003: 130-161. A pro výčet konkrétních projevů „selektivní demokracie“ viz Villamil a Ramos Esquivel 1993: 221-224.

měla znamenat definitivní ztrátu monopolu PRI na výsledek voleb (Eisenstadt 2006: 236).

Elity se v systému *concertaciones* střídaly v závislosti na okolnostech, ve většině případů se ovšem jednalo o stranické špičky, prezidenta a lokální stranické vůdce, kteří měli dostatečný vliv na to, aby prosadili dojednané změny. Množství dohod mělo předejru iniciovanou lokálními aktivisty, kteří nebyli spokojeni s volebními výsledky, obsah samotných dohod byl ale výhradní záležitostí elit, jejichž strategie se různily ve dvou ohledech závislejících na jejich inklinaci ke kompromisu, buďto byly schopny je dosáhnout s maximalizací zisků a minimalizací ztrát, nebo nebyly ochotny přistoupit k vyjednávání. Naposledy mohly *concertaciones* úplně pozbýt užitečnosti a subjekty pro prosazení svých zájmů začaly využívat formálních institucí. Odezvy *concertaciones* tak skutečně posilovaly demokratizaci stylem *bottom-up*, přestože byly převážně prostředkem pro dohodu elit. Jejich implikace zasahují přímo do výsledku voleb ve smyslu obsazení volených, respektive selektovaných pozic. Strana PAN (a do jisté míry i PRD) získávala na úkor PRI prostřednictvím této neformální instituce čím dál větší vliv v jednotlivých státech federace, což se následně odrazilo v postupné demokratizaci politického i sociálního prostředí. Nepřímo pak do percepce volebního systému a přeneseně i do jeho úpravy. Demokratizace jednotlivých států zvýšila tlak na demokratizaci na centrální úrovni a postupující nepoměrné rozložení moci se stávalo s narůstajícím potenciálem alternativního řešení nepřijatelné pro čím dál více politických entit.⁴⁵

Proměna PRI měla pro přechod k demokracii v Mexiku jednu z nejzásadnějších rolí. PRI při svém vzniku fungovala jako platforma sdružující zájmy zdánlivě neslučitelných skupin obyvatelstva, postupně inkorporovala všechny protipóly rozdělené konfliktními liniemi a v přeneseném smyslu by se dala PRI považovat za tu stranu, za kterou se sama prohlašovala být, tedy jakousi catch-all stranu všech a pro všechny. Tento její profil se již s nástupem prezidenta de la Madrida začal výrazně měnit. Nezodpovědné a těžkopádné spravování ve vedení státu navedlo společně se zhoršující se situací ropy a celkové nálady

⁴⁵ Na základní úrovni se mobilizovala společnost, postupně se emancipovaly instituce spravující volby i státy a elity si uvědomovaly neslučitelnost pokračujících reforem s rigiditou autoritarismu. Tento výčet samozřejmě není seřazen chronologicky.

mezinárodního trhu Mexiko ke krizím, které se prezidenti přelomu osmdesátých a devadesátých let rozhodli řešit opuštěním modelu ISI a zavedením proudu liberálních restrukturalizací ekonomiky. Za třech tržně orientovaných prezidentů po sobě se etablovalo liberální technokratické centrum, které ovšem nepostrádalo prvky autoritářství, zejména v otázkách loajality svých stranických kolegů. Odštěpení CD od PRI znamenalo i posunutí na ideologickém spektru (pokud tedy PRI před tímto okamžikem měla na tomto spektru nějakou jasně vymezenou pozici). Její najednou převážně pravicový charakter využil V. Fox v rozhodujícím boji o demokracii v Mexiku. PRI již nebyla schopna uplatit a přesvědčit voliče o svém programu.⁴⁶ Občané úplatky přijali a následně stejně hlasovali pro změnu, pro Foxe. Kandidát PRI, která v tuto dobu byla rozdělena na konzervativní lokální vůdce, kteří otrávení politikou centra odmítali změnit svoje klientelistické metody, a liberální elity v čele státu, Francisco Labastida, první kandidát vybraný v demokratických primárkách, nedokázal v soutěži popularity získat dostatek sympatií (Dresserová 2003: 334-337).

Neformální instituce *dedazo* měla přes svou širokou působnost jednu z nejdůležitějších rolí. Skrz imperativní systém určování důležitých správních postů ve státě centrem si PRI udržovala loajalitu ve straně i mimo ni. Skutečně životně důležitým aspektem institutu *dedazo* však bylo zajistit PRI post prezidenta. V hyperprezidencialistickém systému, který PRI vytvořila, nebylo možné ponechat rozhodnutí o příštím prezidentovi na otevřeném soupeření ambiciózních elit a tím spíše ne na otevřeném volebním klání, kterého by se účastnili i kandidáti jiných stran. Jak se tedy stalo, že se centrální elity PRI rozhodly narušit dlouhotrvající systém, který distribuoval moc loajálními politikům? Institucionalizace této neformální instituce ležela na třech neformálních podpůrných mechanismech: prezidentský kandidát mohl být vybírán pouze z kabinetu aktuálního prezidenta, prezident měl také absolutní moc při dosazování a vyměňování členů svého kabinetu, nakonec proklamovat své kandidátské ambice příliš brzy a příliš okatě vyřazovalo takového opovážlivce z potenciálního výběru. Paradoxně nejdůležitějším mechanismem, bez něhož *dedazo* ztrácelo na

⁴⁶ Zajímavé pojetí demokratizujících se států představuje práce J. Foxe, *The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico*, který tvrdí, že ačkoli v centru zájmu demokratizačních teorií zůstávají volby, přerod občanské společnosti je v tomto ohledu neméně důležitý. Více viz Fox 1994.

efektivitě, byla formální instituce volebního systému založená na reformě z roku 1946. Ta tradičně *de iure* vypadala demokraticky, ovšem fakticky soustředovala nejdůležitější nástroje autoritářské vlády v rukou *gobernación*⁴⁷. Vypisování, pořádání, průběh i výsledek voleb, jakož i strany a jejich participace, vše bylo kontrolováno jednou centrální mocí (Langston 2006: 149-152).

Volební reformy tento systém narušily natolik, že elitám se otevřely i jiné možnosti prosazení svých zájmů než skrze kariérní žebříček v PRI. Formální instituce nahrazená institucí *dedazo* začínala opět nabývat na relevanci. Volební reformy vedené PRI nejen že neměly kýžený efekt utvrzení autoritářského mandátu, navíc nastavily prostor pro zpochybnění a následnou destrukci jednoho z nejdůležitějších prvků jejich setrvání u moci. Sedmnácté národní shromáždění roku 1996, jehož cílem bylo vyřešit zhoršující se volební výsledky PRI, definitivně položilo systém na lopatky. Volební soudy⁴⁸, které původně sloužily jako zástěrka demokratičnosti voleb, se emancipovaly a kandidáti i na nižších úrovních federace, kteří byli vybráni úzkými skupinami vedení jednotlivých poboček PRI, měli menší volební úspěšnost než ti, kteří o mandát doopravdy soupeřili (Eisenstadt 2003: 259-230). Tento fakt mohl pro pragmatické skupiny v čele PRI umocnit jejich rozhodnutí omezit systém *dedazo*. Ovšem podmínky a hlavně proces kandidátských kampaní se již tehdy ostře sledovaly.⁴⁹⁵⁰ Do jaké míry by prezident Zedillo uspěl při prosazování svého kandidáta, je tedy spekulativní.

Dedazo bylo jednoznačně záležitostí elit. Tato neformální instituce byla natolik opatrována svými aktéry, že její institucionalizace se stala stěžejním bodem celého režimu autoritářské moci PRI. V úloze aktérů působili vždy vyšší pozičně postavení politici, kteří uzurpovali náležitosti formálních institucí do

⁴⁷ *Gobernación* se dá přeložit jako vláda, či jako vládnutí. V mexickém politickém systému to zahrnovalo samozřejmě kabinet, prezidenta a de facto i všechny jeho nejbližší poradce.

⁴⁸ Zde lze pozorovat ne výjimečnou paralelu špatného politického rozhodnutí PRI. Vytvoření loutkových volebních soudů a zavedení neoficiálního vyjednávání s opozicí, oba kroky k posílení PRI se nakonec obrátily proti ní.

⁴⁹ Přísnou kontrolu příkladně dokresluje i současná podoba mexické ústavy, která se nebývale zaobírá především financováním všech druhů politické kampaně. Konkrétně se o tomto ústavě zmiňuje v druhém titulu, první kapitole, článku 41. Viz SEGOB 2014.

⁵⁰ Jistě ale musíme také brát v potaz neslýchané množství peněz, které do své kampaně investovali všichni prezidentští kandidáti. V primárních volbách PRI pak kandidáti utráceli podobné, ne-li větší sumy. Více o kampaních viz Domínguez a Lawson 2004 a pro konkrétní čísla viz např. IRI 2000.

svých rukou. Používali jednostrannou strategii kulminace moci do té podoby, až vytvořili neobvykle stabilní systém její distribuce v tradičně heterogenní společnosti. Charakter této neformální instituce tak nepůsobil na demokratizaci v pozitivním smyslu. To nutně implikuje fakt, že pokud *dedazo* existovalo, existovalo i autoritářství. Zánik *dedazo* tedy byl jednou z příčin zániku autoritářství. Pokud bychom chtěli hnát souvislosti do ještě abstraktnějších mezí, lze tvrdit, že kompromitace systému *dedazo* mohla mít jisté následky v pozicích sekundárních aktérů, kterých se *dedazo* dotýkalo až ve stádiu odezvy a důsledků. Například zhrzení neúspěšní kandidáti na různé pozice mohli začít (v průběhu devadesátých let čím dál více) projektovat své ambice jinými mocenskými kanály, což se negativně projevilo v kredibilitě aktéra užívajícího *dedazo*.⁵¹ Tato neformální instituce v roce 1999 zanikla, volba kandidáta do prezidentských voleb byla skutečně v rukou voličů v primárních volbách PRI a samotná kandidatura Labastidy tak byla „poznámenána“ narůstajícím rozkolem ve straně mezi příznivci konzervativní a reformní politiky.

⁵¹ Více o složité pozici E. Zedilla a jeho vztahu s guvernéry PRI viz Eisenstadt 2003: 265-269.

ZÁVĚR

Autoritářský režim se dá jednoduše vymezit jako zneužití moci na úkor svobody, tedy v autoritarismu existuje autorita neuznávající svobodu (Dvořáková, Kunc 1994: 46). Vymezením a analýzou nedemokratických režimů autoritářského typu se podle Dvořákové a Kunce zabývají například J. J. Linz, P. C. Schmitter, A. Touraine, G. Hermet, A. Stepan, G. Di Palma, A. Rouquié a L. Morlino (Dvořáková, Kunc 1994: 49). Tento výčet je záhodno doplnit i dalšími jmény zmiňovanými v této práci hned několikrát, Andreas Schedler, Steven Levitsky a Lucan A. Way. S. Levitsky a L. A. Way používají pojem *competitive authoritarianism*, tedy kompetitivní nebo soutěživý autoritarismus. O obsahově podobném termínu pak mluví A. Schedler, *electoral authoritarianism*, neboli volební autoritarismus. V tomto ohledu pak autoritářské režimy fakticky pasují do empirických definic demokracie, které se zaměřují například na systém volby vůdců společnosti či na institucionální rozložení moci. Tato pojetí demokracie selhávají v rozpoznávání vlivu neformálních mechanismů ve společnosti, pluralismus tak například kvůli třídním nerovnostem vyvolaných kapitalismem nezajišťuje vyslyšení všech skupin společnosti (Grugel 2002: 20-22). Samotná demokratizace je vratkým procesem, který nemusí a často neznamená přechod k demokracii, ale pouze formální nastavení demokratického prostředí.⁵² Z tohoto důvodu je zkoumání procesů provádějících tranzice tak důležitým prvkem politické vědy.

Těmito procesy můžeme rozumět i neformální struktury politiky, jejichž role v procesu tranzice je podobně důležitá jako ve stabilizovaných režimech. Autoritářské režimy jsou donuceny svou povahou udržovat, popřípadě zvyšovat jimi ovládanou moc. Moc je důvodem i prostředkem jejich existence, a pro zajištění její trvanlivosti vznikají ve všech společnostech neveřejné kanály pro její komunikaci. I když v politologii existují schémata, podle nichž se dají kategorizovat autoritářské režimy⁵³, reálné fungování takových systémů se může

⁵² Dvořáková a Kunc tvrdí, že teoretici tranzice se distancují od pozitivního/negativního vnímání politických režimů a pracují s operativními pojmy. Upozadují demokratickou společnost a mluví spíše o *politické demokracii* jako právě onom institucionálním nastavení (Dvořáková, Kunc 1994: 37). Což tedy pro tranzitologii představuje primární slabinu celého jejího prizmatu. Určitá revize tohoto diskurzu je nasnadě.

⁵³ Např. podle Linze a jeho trojdimenzionálního pojetí podle stupně politického pluralismu, politické participace a ideologizace (Dvořáková, Kunc 1994: 50).

lišit ve větším měřítku než v drobném. Například v Mexiku se podařilo marginalizovat vliv armády do jakési omezené symbolické revoluční tradice. V mnohých státech Jižní Ameriky armáda dokázala (nutno říci, že dost často s pomocí USA) uzurpovat civilní moc dlouhá desetiletí.⁵⁴ Dalším nevídaným specifickým autoritářského režimu hegemonické strany PRI byla jeho stabilita. Povaha strany PRI jí zajišťovala skutečně masivní podporu⁵⁵, která společně s udržováním zdání demokracie skrz pravidelné volby zaručovala režimu vnitřní i vnější legitimitu.

Neformální instituce v takovém systému fungovaly jako jeho opora nebo pojistka. Jasným příkladem jsou v tomto ohledu *concertaciones*, které měly zabezpečit kontinuitu režimu. *Dedazo* je však poněkud zvláštním typem neformální instituce, neboť mělo za účel mimo stabilizaci také koncentraci moci. Pro setrvání režimu bylo tak stěžejní, že selhání v jeho udržení vytvořilo prostor pro alternaci autoritářských struktur. Vyhlášení demokratických primárních voleb jako „náhrada“ institutu *dedazo* nemohlo z logiky věci znamenat nic jiného než další demokratizaci. *Dedazo* na nejvyšším stupni již neexistuje, co ale jeho odezvy na nižších úrovních? Není možné, že tyto praktiky pouze hibernovaly a vyčkávaly, až znovu nastane jejich čas? Existence neformálních institucí v etablovaných demokraciích přece nejsou ničím novým. Podobně jsou na tom *concertaciones*, které laicky v podobě povolebních vyjednávání a „kšeftování“ s výsledky jistě není zvlášť výjimečné ani v západních vyspělých demokraciích. Jaká je tedy role neformálních institucí v demokraciích po nedávném přechodu či v současných demokraciích? Další výzkum tohoto tématu má obrovský potenciál, který může odhalit příčinné mechanismy a sociální schémata, která mohou zapříčinit rostoucí krizi demokracie.

Cílem této práce však bylo potvrdit či vyvrátit vliv neformálních institucí v procesu demokratizace. Jako rámec posloužila disciplinovaná interpretativní jednopřípadová studie a teorie tranzice pak pokrývá požadavek aplikace dosud nevyužitého prizmatu. Jak tedy lze interpretovat neformální instituce

⁵⁴ Pro více informací o byrokraticko-autoritářských režimech viz např. Cardoso 1979: 33-57.

⁵⁵ B. Magaloniová například uvádí, že se PRI díky své obrovské podpoře nemusela uchýlovat k volebním podvodům. K těm docházelo například pouze k nadsazení drtivého vítězství, či v případě, že byla nižší volební účast, což PRI považovala za signál snižující se podpory. Viz Magaloniová 2006: 76-81.

v demokratizaci pomocí tranzitologie? O tom, že Mexiko prošlo tranzicí paktem, není pochyb. Hlavními aktéry paktu jsou režimní elity, které jako strategii používají kompromis mezi demokratizačními tendencemi a jejich vlastní autoritářskou mocí. *Concertaciones* v tomto vnímání sloužily jako platforma pro utváření onoho kompromisu, i když původně měly tyto dohody jiný účel. Právě jejich existence umožnila eskalaci tlaku opozičních (demokratizujících) sil na nedemokratické vedení státu. *Dedazo* coby imperativní moc mexického prezidenta nad určováním svého nástupce udržovalo jako jeden z hlavních pilířů režimu jeho stabilitu a kontinuitu. Na demokratizaci tak působilo nepřímo, neboť svým zánikem podrylo sílu hegemonu a zapříčinilo kolaps autoritářského systému, který je v procesu přechodu k demokracii nutný pro jeho dokončení.

Pro hodnocení výsledků procesu tranzice se dá využít mnoho indexů ukazujících na jednotlivé „podmínky“ existence demokracie, ovšem mnoho z nich jsou přinejmenším problematické a skutečně až historie ukáže opravdovou tvář Mexika po roce 2000.⁵⁶ Nechme tedy hodnocení demokracie na další diskuzi. Dá se proces demokratizace v tomto státě považovat za úspěšný? A pokud ne, co zapříčinilo jeho selhání? Jak již bylo řečeno, mnoho neformálních institucí setrvává i v pravidelně pozitivně hodnocených demokraciích. Ve skutečnosti neformální pravidla prorůstají společností tak hluboce, že si mnohdy ani sami aktéři dané neformální situace neuvědomují, že konají neformálně. Příkladů je v tomto ohledu mnoho, ale v politice existují spíše ty poněkud více instrumentální, vytvořené vědomě a vědomě užívané. O'Donnell v doslovu knihy *Informal Institutions and Democracy – Lessons from Latin America* navrhuje zajímavé směřování výzkumu neformálních institucí. Tvrdí tady, že měnící se trend využívání formálních a neformálních institucí jejími aktéry utváří politiku (*politics*), a zkoumání těchto trendů, respektive strategické chování aktérů v závislosti na různých kontextech, pak umožňuje odhalení dosud neprobádaných společenských interakcí v politice (O'Donnell 2006: 287-289). Existuje předpoklad, že v této práci vytvořené schéma by mohlo v dalším výzkumu být velice přínosné, neboť využití teorie tranzice se zaměřením na teorii T. L. Karlové

⁵⁶ Pro srovnání se lze zabývat například indexem CPI organizace Transparency International, Freedom ratingem organizace Freedom House, které oba v širším spektru ukazují po roce 2000 zlepšení demokratických podmínek a zhruba od roku 2010 jejich zhoršení. Taktéž lze srovnat s „lokálním“ indexem IDD-MEX. Transparency International 2014, Freedom House 2014 a Confederación Patronal de la República Mexicana 2012.

a P. C. Schmittera založené na vztahu aktérů a strategií může napomoci nahlížet na aktéry a strategie neformálních institucí právě prizmatem tranzitologie.

T. L. Karlová a P. C. Schmitter ve svém článku *What Democracy Is...and Is Not* rozlišují demokracii jako uspořádání vztahů těch co vládou a těch co jsou ovládáni. Form vlády je mnoho, od diktatury po liberální demokracii musejí mít identifikační znaky, abychom o nich vůbec mohli mluvit. A aby fungovaly, vlastní různou míru institucionalizace, jakési shody na pravidlech, podle kterých fungují. Demokracii charakterizují *vládci*, kteří jsou oproti nedemokratickým režimům odpovědni za své jednání svým voličům. *Veřejná sféra* zajišťuje utváření a aplikaci společenských norem a jedině v demokracii zde existují *občané*, jejichž svoboda a její garance jsou jedním z pilířů této formy vlády. Dále *soutěžení* mezi různými frakcemi, ačkoli v klasickém konsenzuálním pojetí demokracie není obsaženo, probíhá nejlépe skrz *volby*, jejichž nastavení nejviditelněji rozlišuje mezi jednotlivými typy demokracie. V demokracii vládne *většina*, která ovšem prostřednictvím sebeomezení dbá i na potřeby menšin. *Spolupráce* neboli cílevědomá kolektivní akce občanů produkuje schopnost společnosti spravovat své vztahy pomocí demokracie. Naposledy v demokracii existují *zastupitelské elity*, které aby si zachovaly mandát, musejí přijmout všechny pravidla demokratické soutěže (Schmitter, Karlová 1991).

Kromě tohoto formálního nastavení demokracie je však třeba mít v povědomí i procedury, které již do velké míry souvisejí s neformálním prostředím politiky, neboť právě tyto procedurální podmínky nebývají kodifikované a jejich platnost se v demokracii pouze předpokládá. I když jejich nedodržení fakticky demokracii ohrožuje, teoreticky se vše děje v rámci jejích hranic. Karlová a Schmitter ve zmíněném článku uvádějí klasické procedurální minimum definované Robertem Dahlem⁵⁷, které doplňují o další dvě podmínky. Za první: „*lidem zvolení úředníci musejí být schopni vykonávat své ústavní funkce bez toho, aby podléhali potlačující opozici ze strany nevolených představitelů*“ (Schmitter, Karlová 1991: 78). A za druhé: „*politická entita (polity) musí být autonomní; musí být schopna jednat nezávisle na omezeních nějakého jiného přesahujícího politického systému*“ (Schmitter, Karlová 1991: 78).

⁵⁷ Viz Schmitter, Karlová 1991: 78, nebo přímo Dahl, Shapiro, Cheibub 2003: 48-53.

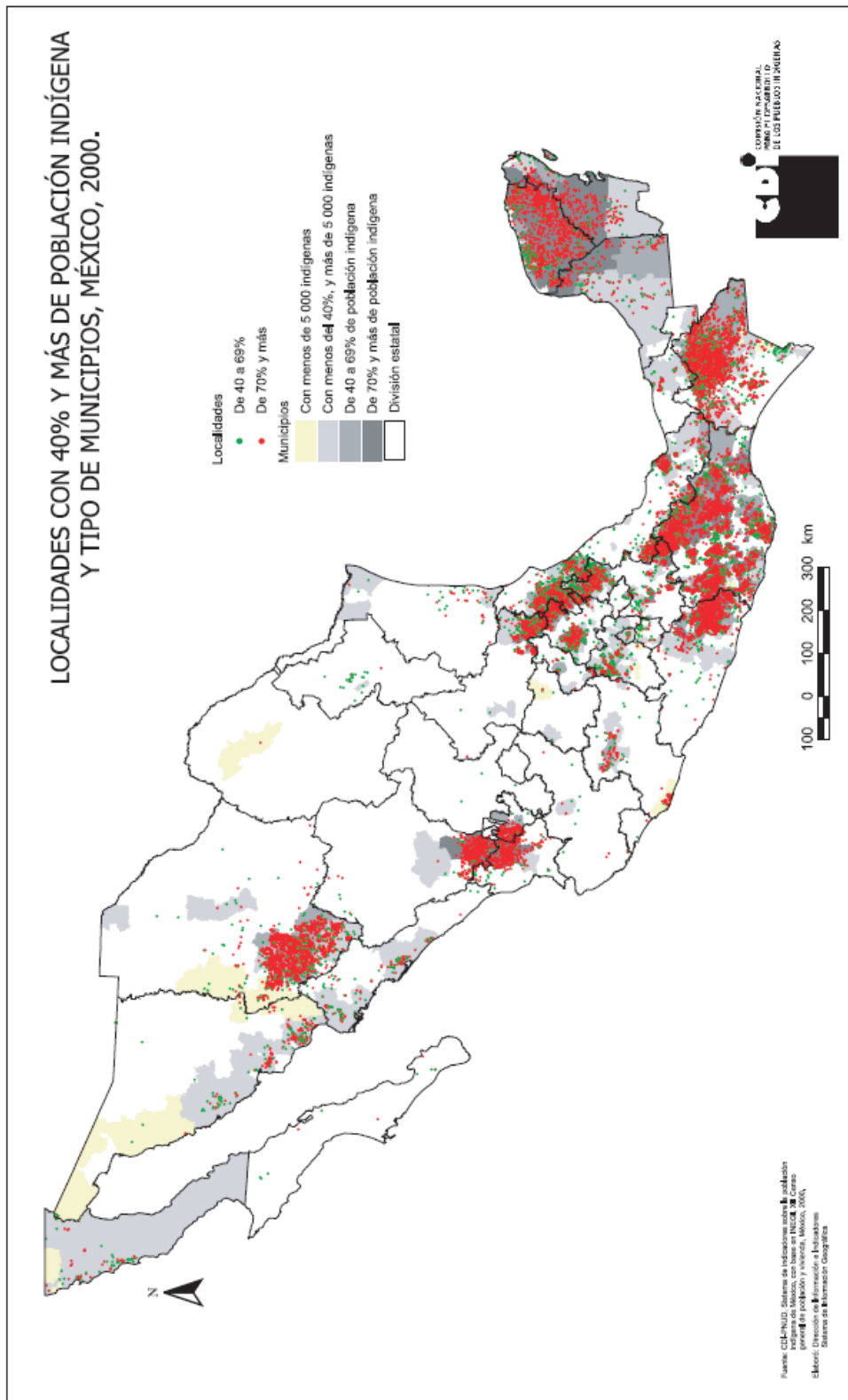
Poslední zmínka o Schmitterovi a Karlové je zároveň i posledním výstupem této bakalářské práce. Výsledkem demokratizace je, již z konotace tohoto termínu, demokracie. Jak je však zřejmé a několikrát to bylo zmíněno, není tomu tak vždy. Přesnější by bylo, v současném diskurzu pojetí demokratizace říci, že výsledkem demokratizačních procesů je formální demokracie, která se potom více či méně podobá faktické demokracii v závislosti na tom, do jaké míry plní i procedurální podmínky své existence. Tedy existuje také předpoklad, že kromě Dahlovi polyarchie funguje ve světě mnoho států s pouze demokratickou fasádou a jejich odhalení závisí kromě jiného také na výzkumu vztahu formálních a neformálních institucí, ve kterých jejich aktéři de facto podporují či omezují demokracii.

Demokratizace v Mexiku proběhla s různou mírou vlivu neformálních institucí, ale demokracie je dosud pod jejich působením nejistá. Ani patnáct let po zlomovém okamžiku mexické tranzice nelze říci, že se podařilo odstranit či alespoň dostatečně minimalizovat negativní dopady neformálních institucí, i když jejich redukce je jistě v demokratickém prostředí jednodušší než za hegemonické autoritativní vlády jedné strany.

PŘÍLOHY

Príloha č. 1: CDI 2014.

Mapa A

Příloha č. 2: IFE 2000.

ELECCION DE PRESIDENTE DE LOS ESTADOS UNIDOS MEXICANOS
ESTADISTICA DE LAS ELECCIONES FEDERALES DE 2000
PARTIDO POLITICO O COALICION QUE OBTUVO LA MAYORIA DE VOTOS POR ENTIDAD FEDERATIVA

RESULTADOS NACIONALES

INSTITUTO FEDERAL ELECTORAL

PRAMENY A LITERATURA

Prameny:

CDI. *Mapa a localidades*. 2014. Dostupné na:
http://www.cdi.gob.mx/regiones/mapa_a_localidades.pdf

Confederación Patronal de la República Mexicana. *ÍNDICE DE DESARROLLO DEMOCRÁTICO DE MÉXICO 2012*. 2012. Dostupné na:
http://www.coparmex.org.mx/index.php?option=com_jdownloads&Itemid=386&view=finish&cid=87&catid=259

Freedom House. *Freedom in the World 2014*. 2014. Dostupné na:
https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/mexico#.VSflj_msVKA

INEGI. *Panorama de las religiones en México 2010*. Aguascalientes, Ags:
Instituto Nacional de Estadística y Geografía, 2011. ISBN 978-607-4942-613.

IRI. *MEXICO Election Observation Mission Report*. International Republican Institute, červenec 2000. On-line text:
http://www.iri.org/sites/default/files/fields/field_files_attached/resource/mexicos_2000_presidential_legislative_gubernatorial_and_local_elections.pdf

SEGOB. *Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos*. 2014. On-line text: <http://www.ordenjuridico.gob.mx/Constitucion/cn16.pdf>

Transparency International. *CPI 2014*. 2014. Dostupné na:
<http://www.transparency.org/cpi2014/results>

Internetové zdroje:

Eleccion De Presidente De Los Estados Unidos Mexicanos. IFE: Instituto Federal Electoral Organización Electoral [online]. 1994 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z:
http://www.ife.org.mx/documentos/RESELEC/nuevo_1994/pres_94/nac_edo/nac_pre_94.html

Partido revolucionario institucional [online]. 2013 [cit. 2015-01-23]. Dostupné z:
<http://pri.org.mx/TransformandoaMexico/inicio.aspx>

Cámara de diputados [online]. 2006 [cit. 2015-01-23]. Dostupné z:
<http://www.diputados.gob.mx/inicio.htm>

Historia del Instituto Federal Electoral. *Instituto Nacional Electoral* [online]. 1991, 2015 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z:
<http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/menuitem.cdd858023b32d5b7787e6910d08600a0/>

Información Básica Sistema Electoral Mexicano. *Instituto Nacional Electoral* [online]. 1991 [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://www.ine.mx/archivos3/portal/historico/contenido/Informacion_Electoral/

Literatura:

ANDRADE SÁNCHEZ, Eduardo. La Reforma Política de 1996 en México. *Cuadernos Constitucionales México-Centroamérica*. No. 25. Instituto de Investigaciones Jurídicas, UNAM, México, 1997, 282 pp.

ANGELL, Alan, Scott MAINWARING a Timothy R. SCULLY. Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944). 1995, vol. 71, issue 4. DOI: 10.2307/2625222.

BARRACCA, Steven. Implications of the PRI's First Presidential Primary: A View from Ciudad Juarez. *Frontera Norte*. 2001, vol. 13, issue 25. Dostupné z: http://www.colef.mx/fronteranorte/articulos/FN25/2-f25_Implications_of_the_PRI's_first_presidential_primary.pdf

BORJAS BENAVENTE, Adriana. Liderazgos carismáticos e institucionalización política: el caso del Partido de la Revolución Democrática. *CONfinés de Relaciones Internacionales y Ciencia Política*, vol. 1, č. 1, leden-červen, 2005, p. 1-27. Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey. Monterrey, México.

BRUHN, Kathleen. The Making of the Mexican President, 2000: Parties, Candidates, and Campaign Strategy. In: DOMÍNGUEZ, Jorge I a Chappell H. LAWSON. *Mexico's pivotal democratic election: candidates, voters, and the presidential campaign of 2000*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004, xxiv, s. 123-156. ISBN 08-047-4974-4.

CAMP, Roderic Ai. Citizen Attitudes toward Democracy and Vicente Fox's Victory in 2000. In: DOMÍNGUEZ, Jorge I a Chappell H. LAWSON. *Mexico's pivotal democratic election: candidates, voters, and the presidential campaign of 2000*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004, xxiv, s. 25-46. ISBN 08-047-4974-4.

Capacitación Política del Comité Ejecutivo Nacional del Partido Revolucionario Institucional. *Historia documental del partido de la revolución*. 2a ed. México: Partido Revolucionario Institucional, Instituto de Capacitación Política, 1986, 11 v. ISBN 968-483-003-3. Dostupné z: http://www.pri.org.mx/bancosecretarias/files/Archivos/Pdf/594-1-11_32_45.pdf

CARDOSO, Fernando Enrique. On the Characterization of Authoritarian Regimes in Latin America. In: COLLIER, David. *The New authoritarianism in Latin America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1979, s. 33-57. ISBN 06-910-2194-5.

- CASE, William. Manipulative Skills: How Do Rulers Control the Electoral Arena? In: SCHEDLER, Andreas. *Electoral authoritarianism: the dynamics of unfree competition*. Boulder, Colo.: L. Rienner Publishers, Inc., 2006, ix, s. 95-112. ISBN 978-158-8264-404.
- DAHL, Robert A, Ian SHAPIRO a José Antônio CHEIBUB. *The democracy sourcebook*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2003, xii, 556 p. ISBN 02-625-4147-5.
- DIAZ-CAYEROS, Alberto, Beatriz MAGALONI a Barry R. WEINGAST. Tragic Brilliance: Equilibrium Party Hegemony in Mexico. (2008) *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.1153510. Dostupné z: <http://www.ssrn.com/abstract=1153510>
- DOMÍNGUEZ, Jorge I a Anthony JONES. *The construction of democracy: lessons from practice and research*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007, viii, 253 p. ISBN 08-018-8595-7.
- DOMÍNGUEZ, Jorge I a Rafael Fernández de CASTRO. *The United States and Mexico: between partnership and conflict*. New York: Routledge, 2001. ISBN 04-159-3061-8.
- DRESSER, Denise. Mexico. From PRI Predominance to Divided Democracy. In: DOMÍNGUEZ, Jorge I a Michael SHIFTER. *Constructing democratic governance in Latin America*. 2nd ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2003, xix, s. 321-347. ISBN 08-018-7120-4.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 1994, 156 p. ISBN 80-901-4248-6.
- EISENSTADT, Todd A. Off the Streets and into the Courtrooms: Resolving Postelectoral Conflicts in Mexico. In: SCHEDLER, Andreas, Larry Jay DIAMOND a Marc F. PLATTNER. *The self-restraining state: power and accountability in new democracies*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1999, x, s. 83-103. ISBN 15-558-7773-7.
- EISENSTADT, Todd A. Mexico's Postelectoral Concertaciones. The Rise and Demise of a Substitutive Informal Institution. In: HELMKE, Gretchen a Steven LEVITSKY. *Informal institutions and democracy: lessons from Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006, viii, s. 227-248. ISBN 978-080-1883-514.
- EISENSTADT, Todd A. *Courting democracy in Mexico: party strategies and electoral institutions*. 1st pbk. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-052-1035-880.
- FOSTER, Lynn V. *A brief history of Mexico*. 4th ed. New York: Facts on File, 2009, xii, 324 p. ISBN 08-160-7406-2.

FOX, Jonathan. The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico. *World Politics*. 1994, vol. 46, issue 02, s. 151-184. DOI: 10.2307/2950671.

GARRIDO, Luis Javier. *El partido de la revolución institucionalizada (medio siglo de poder político en México): la formación del nuevo estado (1928-1945)*. 7. ed. México: Siglo Veintiuno, 1995. ISBN 96-823-1710-X.

GEORGE, Alexander L a Andrew BENNETT. *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2005, xv, 331 p. ISBN 02-625-7222-2.

GRUGEL, Jean. *Democratization: a critical introduction*. New York, N.Y.: Palgrave, 2002, xiii, 273 p. ISBN 03-336-7969-5.

GRUGEL, Jean. Transitions from Authoritarian Rule: Lessons from Latin America. *Political Studies*. 12/2006; 39(2):363 - 368. DOI: 10.1111/j.1467-9248.1991.tb01375.x.

HELMKE, Gretchen a Steven LEVITSKY. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*. 2004, vol. 2, issue 04, s. 725-740. DOI: 10.1017/S1537592704040472.

HUERTAS, Alejandro Anaya. 20 años sin (la absurda) cláusula de gobernabilidad. *Nexos, Sociedad, Ciencia y Literatura, S.A. de C.V.* Březen 25. 2013. Dostupné z: <http://eljuegodelacorte.nexos.com.mx/?p=2512>.

HUNTINGTON, Samuel P. Will More Countries Become Democratic, *Political Science Quarterly*, 1984, 99(2), pp.193-218.

HUNTINGTON, Samuel P. *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991, xvii, 366 s. ISBN 978-080-6125-169.

KARL, Terry Lynn. Dilemmas of Democratization in Latin America. *Comparative Politics*. 1990, vol. 23, issue 1. DOI: 10.2307/422302.

KLESNER, Joseph L. The Structure of the Mexican Electorate: Social, Attitudinal, and Partisan Bases of Vincente Fox's Victory. In: DOMÍNGUEZ, Jorge I a Chappell H. LAWSON. *Mexico's pivotal democratic election: candidates, voters, and the presidential campaign of 2000*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2004, xxiv, s. 99-122. ISBN 08-047-4974-4.

KOŘAN, Michal. Jednopřípadová studie. In: DRULÁK, Petr. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 29-61. ISBN 978-807-3673-857.

LANGSTON, Joy. The Birth and Transformation of the Dedazo in Mexico. In: HELMKE, Gretchen a Steven LEVITSKY. *Informal institutions and democracy: lessons from Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006, viii, s. 143-159. ISBN 978-080-1883-514.

LEVITSKY, Steven a Lucan WAY. Linkage and Leverage: How Do International Factors Change Domestic Balances of Power? In: SCHEDLER, Andreas. *Electoral authoritarianism: the dynamics of unfree competition*. Boulder, Colo.: L. Rienner Publishers, Inc., 2006, ix, s. 199-216. ISBN 978-158-8264-404.

LEVITSKY, Steven a Lucan WAY. *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press, 2010, xviii, 517 p. Problems of international politics. ISBN 05-217-0915-6.

LEVITSKY, Steven. Informal Institutions and Politics in Latin America. In: KINGSTONE, Peter R. a Deborah J. YASHAR. *Routledge handbook of Latin American politics*. New York: Routledge, 2012, xxxiv, s. 88-100. ISBN 978-020-3860-267.

LEVY, Daniel C, Kathleen BRUHN a Emilio ZEBADÚA. *Mexico: the struggle for democratic development*. 2nd ed. Berkeley: University of California Press, 2006, xx, 355 p. ISBN 05-202-4694-2.

LINZ, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2000, vii, 343 p. ISBN 15-558-7890-3.

LIPSET, Seymour Martin. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review*. 1959, vol. 53, issue 01, s. 69-105. DOI: 10.2307/1951731.

MAGALONI, Beatriz. *Voting for autocracy: hegemonic party survival and its demise in Mexico*. New York: Cambridge University Press, 2006, xii, 296 p. ISBN 978-052-1862-479.

MENDOZA, Patricia, Mexico: A Step Towards or Away from Democratization (Duben 8, 2010). *Western Political Science Association 2010 Annual Meeting Paper*. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1579026>

MĚŠŤÁNKOVÁ, Petra. *Přechod k demokracii v Mexiku*. 1. vyd. V Olomouci: Iuridicum Olomoucense, 2009. ISBN 978-809-0340-053.

O'DONNELL, Guillermo A. a Philippe C SCHMITTER. *Transitions from authoritarian rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986, xii, 81 p. ISBN 08-018-2682-9.

O'DONNELL, Guillermo A. On Informal Institutions, Once Again. In: HELMKE, Gretchen a Steven LEVITSKY. *Informal institutions and democracy: lessons from Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006, viii, s. 285-289. ISBN 978-080-1883-514.

PAZ, Octavio. Latin America and Democracy. In: WIARDA, Howard J. a Margaret MacLeish MOTT. *Politics and social change in Latin America: still a distinct tradition?*. 4th ed., rev. and updated. Westport, Conn.: Praeger, 2003, xiv, s. 167-184. ISBN 02-759-7033-7.

PRZEWORSKI, Adam. *Democracy and the market: political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America*. New York: Cambridge University Press, 1991, xii, 210 p. ISBN 05-214-2335-X.

QUINONES, Clemente. Explaining Political Representation in Latin America: Effects of Party System Institutionalization, Electoral Rules, and Economic Factors (2012). *APSA 2012 Annual Meeting Paper*. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=2106404>.

RUESCHEMEYER, Dietrich, Evelyne HUBER STEPHENS a John D. STEPHENS. *Capitalist development and democracy*. Chicago: University of Chicago Press, 1992, ix, 387 p. ISBN 02-267-3144-8.

RUSTOW, Dankwart A. Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3 (Apr., 1970), pp. 337-363.

SARAGOZA, Alex, Ana Paula AMBROSI a Silvia D. ZÁRATE. *Mexico today: an encyclopedia of life in the republic*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2012, 2 v. (xxxvi, 728 p.). ISBN 978-031-3349-492.

SARTORI, Giovanni. *The theory of democracy revisited*. Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1987, xiv, 542 p. ISBN 09345404702.

SHARE, Donald, Scott MAINWARING. Transiciones via transacción: La democratización en Brasil y en España. *Revista de Estudios Políticos*, 1984, 49.

SCHLEFER, Jonathan. *Palace politics: how the ruling party brought crisis to Mexico*. 1st ed. Austin: University of Texas Press, 2008, x, 297 p. ISBN 02-927-1758-X.

SCHMITTER, Philippe C. a Terry Linn KARL. What Democracy Is...and Is Not. *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3 (1991): 75-87.

SCHOULTZ, Lars. *Beneath the United States: a history of U.S. policy toward Latin America*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998, xvii, 476 p. ISBN 06-749-2276-X.

SPRINGEROVÁ, Pavlína. Politické strany v Latinské Americe: možnosti a limity jejich typologií. In: FIALA, Vlastimil, Maxmilián STRMISKA, Pavlína SPRINGEROVÁ a kol. *Teoretické a metodologické problémy výzkumu politických stran Afriky, Asie, Latinské Ameriky a Oceánie*. Hradec Králové, Brno, Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, 67-94.

STEPAN, Alfred. Paths toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations. In: O'DONNELL, Guillermo A, Philippe C SCHMITTER a Laurence WHITEHEAD. *Transitions from authoritarian rule*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986, xii, s. 64-84. ISBN 0801831881.

STEVENSON, Linda S. a Mitchell A. SELIGSON. Fading Memories of the Revolution: Is Stability Eroding in Mexico? In: CAMP, Roderic Ai. *Polling for democracy: public opinion and political liberalization in Mexico*. Wilmington, Del.: SR Books, 1996, viii, s. 59-80. ISBN 08-420-2583-9.

THOMPSON, Mark R. a Philippe KUNTZ. After Defeat: When Do Rulers Steal Elections? In: SCHEDLER, Andreas. *Electoral authoritarianism: the dynamics of unfree competition*. Boulder, Colo.: L. Rienner Publishers, Inc., 2006, ix, s. 113-128. ISBN 978-158-8264-404.

VALADÉS, Diego. El sistema presidencial mexicano. Actualidad y perspectivas. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*. No. 130 (2011), pp. 283-307.

VILLAMIL, Jenaro a Alejandro RAMOS ESQUIVEL. *Sucesión pactada: la ingeniería política del salinismo*. 1. ed. México, D.F.: Plaza y Valdés Editores, 1993, 230 p. ISBN 96-885-6329-3.

ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 222 s. ISBN 80-738-0008-X.